सत्यमेव जयते

ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని పరిస్థితులపై సంప్రదింపుల కోసం కమిటీ

నివేదిక

డిసెంబర్ 2010

సూచిక

అంశాలు	పేజి
1. కమిటీ	2
2. అధ్యాయం - 1	
ఆంధ్రప్రదేశ్ లో అభివృద్ధి - ఒక చారిత్రక నేపథ్యం	3
3. అధ్యాయం - 2	
ప్రాంతీయ, ఆర్థిక మరియు ప్రాధాన్యతల విశ్లేషణ	27
4. అధ్యాయం - 3	
విద్య - ఆరోగ్యం	78
5. అధ్యాయం - 4	
జలవనరులు, నీటిపారుదల మరియు విద్యుత్ అభివృద్ధి	103
6. అధ్యాయం - 5	
ప్రభుత్వ ఉపాధి అంశాలు	167
7. అధ్యాయం - 6	
హైదరాబాద్ మహానగరానికి సంబంధించిన అంశాలు	195
8. అధ్యాయం - 7	
సామాజిక, సాంస్కృతిక అంశాలు	232
9. అధ్యాయం - 8	
శాంతి భద్రతలు మరియు అంతర్గత రక్షణ వ్యవస్థలు	255
10. అధ్యాయం - 9	
ముందుకు మార్గం	256

కమిటీ

ఛైర్ పర్సన్

శ్రీ జస్టిస్ బి.ఎన్ శ్రీకృష్ణ

రిటైర్డ్ జడ్జి, భారత సుప్రీం కోర్టు

మెంబర్ సెక్రటరి

శ్రీ వినోద్ కుమార్ దుగ్గల్, IAS (Retd.)

కేంద్ర హెూం శాఖ మాజీ కార్యదర్శి

సభ్యులు

ప్రొ. (డా.) రణబీర్ సింగ్

వైస్ ఛాన్స్ లర్, నేషనల్ లా యూనివర్సిటి, ఢిల్లీ

డా. అబుసలే షరీఫ్

ఛీఫ్ ఎకనామిస్ట్ / సీనియర్ ఫెలో

నేషనల్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ అప్లైడ్ ఎకనామిక్ రీసెర్చ్ , ఢిల్లీ

ప్రొ. (డా.) రవీందర్ కౌర్

డిపార్ట్ మెంట్ ఆఫ్ హుమనిటీస్ అండ్ సోషల్ సైన్సెస్ ,

ఐఐటి , ఢిల్లీ

అధ్యాయం 1

పూర్వాపరాలు

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అభివృద్ధి– ఒకచారిత్రక నేపథ్యం

ప్రవేశిక

ప్రస్తుత ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రం 1956 నవంబరు 1న అస్తిత్వం లోకి వచ్చింది. అది ప్రధానంగా తెలుగు మాట్లాడే అతి పెద్ద, పూర్వపు హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని ప్రధాన భాగమైన ప్రాంతాన్ని ఆంధ్రరాష్ట్రంతో కలపడం ద్వారా ఏర్పడింది. ఆంధ్రరాష్ట్రం అంతకుముందు మద్రాసు రాష్ట్రం నుంచి వేరుపడడం ద్వారా ఏర్పడిన రాష్ట్రం. ఆ రాష్ట్రం అక్టోబరు 1, 1953న ఏర్పడింది. పార్లమెంటు ఆంధ్రప్రదేశ్ చట్టం 1953ను చేసిన తరువాత, సెప్టెంబరు 14, 1953న రాష్ట్రపతి ఆమోదం లభించింది. ఇది దేశ స్వాతంత్ర్యం తరువాత ఏర్పడిన మొదటి భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రం. ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడిన తరుణంలో అందులో అనంతపూర్, కర్నూల్, కడప, చిత్తూరు, నెల్లూరు, కృష్ణా, గుంటూరు, తూర్పు గోదావరి, పశ్చిమ గోదావరి, విశాఖపట్నం, శ్రీకాకుళం జిల్లాలతో కూడుకుని వుంది. అదనంగా ఆలూర్, ఆదోని, రాయదుర్గ్ తాలూకాలను ఆంధ్ర రాష్ట్రంతో కలిపారు. ఇవి బళ్ళారి జిల్లాలోనివి. మొదటి రెండు తాలూకాలు కర్నూలు జిల్లాలో, చివరన పేర్కొన్న తాలూకాలు అనంతపురం జిల్లాలో కలిపారు. ప్రకాశం (ఒంగోలు) జిల్లా 1970 ఫిబ్రవరి, 2న అస్తిత్వంలోకి వచ్చింది. నెల్లూరు, కర్నూలు, గుంటూరు జిల్లాలో కొన్ని భాగాలను వేరుచేయడం ద్వారా ఈ జిల్లా ఏర్పడింది. అలాగే 1979–80లో విజయనగరం జిల్లా (ప్రస్తుతం విజయనగరం) శ్రీకాకుళం, విశాఖజిల్లాల నుంచి వేరుచేసి సృష్టించారు. జిల్లా ముఖ్యపట్టణమైన కర్నూలును ఆంధ్రరాష్ట్ర రాజధానిగా ఎంపికచేసి అభివృద్ధి పరిచారు. శాసనసభ 196 మంది సభ్యులతో కర్నూలు నుంచి పనిచేసేది. ఆంధ్రహైకోర్టును గుంటూరులో 1954 జూలై 5న ఏర్పాటు చేశారు. 1937 నవంబరు 15న కుదిరిన శ్రీబాగ్ ఒప్పందం ప్రకారం ఈ ఏర్పాటు జరిగింది. కోస్తా ఆంధ్ర, రాయలసీమ నాయకుల మధ్య ఈ ఒడంబడిక కుదిరింది. అందుకు అనుగుణంగా విశ్వవిద్యాలయాన్ని అప్పుడున్నచోటే కొనసాగించాలని నిర్ణయించారు. 1927 ఆరంభంలో యూనివర్శిటీని ఉత్తర కోస్తాజిల్లా విశాఖపట్టణం (వాల్తేరు)లో నెలకొల్పారు. శ్రీబాగ్ ఒడంబడిక వివరాలు అపెండిక్స్ 1.1లో ఇవ్వబడినాయి.

నిజాం రాజ్యమైన హైదరాబాద్ ఈలోగా ఇండియన్ యూనియన్‌లో భాగంగా మారింది. 1948 సెప్టెంబరు 13–18 తేదీల మధ్య భారత ప్రభుత్వం జరిపిన పోలీసు యాక్షన్ ద్వారా ఈ పరిణామం సంభవించింది. 1949 ఆఖరు దాకా హైదరాబాద్ స్టేట్‌ను మిలటరీ గవర్నర్ పాలనలో ఉంచారు. 1950 జనవరిలో ఎంఎ వెల్లోడి ఐసిఎస్ అధికారిని ముఖ్యమంత్రిని చేశారు. నిజాంకు రాజ్‌ప్రముఖ్ హోదా కల్పించారు. 1952లో సార్వత్రిక ఎన్నికల తరువాత బూర్గుల రామకృష్ణారావు సారధ్యంలో మొదటి ప్రజాప్రభుత్వం ఏర్పడింది. 1952–56 మధ్య హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో మహబూబ్‌నగర్, నల్గొండ, వరంగల్, కరీంనగర్, ఆదిలాబాద్, నిజామాబాద్, ఖమ్మం, మెదక్, హైదరాబాద్ నగరం (రంగారెడ్డి జిల్లాతో కలిపి) ఉండేవి. ఇవన్నీ తెలుగు మాట్లాడే ప్రాంతాలే. ఈ అన్ని జిల్లాల్లో ప్రజల భాష తెలుగే. మరాఠీ మాట్లాడే ఉత్తర జిల్లాలైన ఔరంగాబాద్, బీర్, పర్బని, ఉస్మానాబాద్, నాందేడ్, అలాగే కన్నడ భాషాప్రాంతాలైన దక్షిణ ప్రాంతపు జిల్లాలు గుల్‌బర్గా, రాయచూర్, బీదర్‌లు కూడా హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోనివి. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో తెలుగు భాషా జిల్లాలన్నీ కలిపి 50శాతం కంటే ఎక్కువ ప్రాంతం. అందుకు

1953 అక్టోబరులో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడ్డాక, ఇతర భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటుకు డిమాండ్ ఊపందుకుంది. 1953 డిసెంబరు 22న నాటి ప్రధాని జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమిషన్ (ఎస్ఆర్‌సి) ఏర్పాటు నిర్ణయం లోక్‌సభలో ప్రకటించారు.'లక్ష్యశుద్ధితో పక్షపాత రహితంగా' ఇండియన్ యూనియన్‌లోని రాష్ట్రాల పునర్విభజన అంశాన్ని పరిశీలించడానికి ఈ ఎస్ఆర్‌సి నిర్ణయాన్ని తీసుకున్నారు. అందుకు అనుగుణంగా 1953 డిసెంబరు 29న భారత ప్రభుత్వ హెూమ్ వ్యవహారాల శాఖ ఒక తీర్మానం ద్వారా ఈ కమిషన్‌ను జస్టిస్ ఎస్ ఫజల్ అలీ సారధ్యంలో హెచ్.ఎన్.కుంజురు, కె.ఎం.ఫణికర్ సభ్యులుగా నియమించింది. భాష ప్రాతిపదికగా రాష్ట్రాల పనర్విభజనను సిఫార్సు చేయడానికి ఈ కమిషన్‌ను ఏర్పాటుచేశారు. కమిషన్ తన నివేదికను 1955లో భారత ప్రభుత్వానికి నివేదించింది. ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థల సక్రమ నిర్వహణకు, ప్రభుత్వంతో ప్రజల అర్థవంతమైన ఇంటరాక్షన్‌కు భాష చాలా బలమైన ఆధారమని తన సంప్రదింపులలో కమిషన్ నిర్ధారణకు వచ్చిందని ఆ నివేదికలో పేర్కొన్నారు.

ఎస్ఆర్‌సి అందుకు అనుగుణంగా ప్రజల భాషా ప్రయుక్త సమిష్టిజీవనసూత్రం ప్రాతిపదికగా రాష్ట్రాల పునర్విభజనకు ఏకగ్రీవంగా సూచించింది. ఈ సిఫార్సుల ఆధారంగా రాష్ట్రాల పునర్విభజన చట్టం పార్లమెంటులో ఆమోదం పొంది 1956 నవంబరు 1న అమలులోకి వచ్చింది.

ఎస్ఆర్‌సి తన నివేదికలో ఇంకా ఇలా అంది :

హైదరాబాద్ భవిష్యతు ప్రకాతం దక్షిణ భారతంలో రాష్ట్రాల పునర్విభజన భవిష్యతు ఆధారపడి వుందని, రాష్ట్రాలను భాష ఆధారంగా పునర్విభజించాలని ప్రజల మద్దతుతో గట్టి డిమాండ్ వినపడుతోందని మేము తీర్మానానికి వచ్చి ఎస్ఆర్‌సి చేసిన సిఫార్సులు :

1. కన్నడ భాష మాట్లాడే జిల్లాలైన రాయచూర్, గుల్బర్గాలను అప్పటి మైసూర్ స్టేట్‌కు (ప్రతిపాదిత కర్నాటక రాష్ట్రానికి) బదిలీ చేయాలి.

2. హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నుంచి మరాట్‌వాడా జిల్లాలను వేరుచేసి ప్రధానంగా తెలుగు మాట్లాడే ప్రాంతాలను ప్రత్యేకంగా ఉంచాలి.

3. ఆయా పరభాషా ప్రాంతాలను వేరుచేయగా మిగిలిన హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ఆంధ్రాలో కలవవచ్చు. ఈ ప్రక్రియ 1961లో జరుగనున్న సాధారణ ఎన్నికల తరువాత సాగాలి. అటువంటి కలయికకు అనుకూలంగా హైదరాబాద్‌స్టేట్ శాసనసభ మూడింట రెండువంతుల మెజారిటీతో తీర్మానం ఆమోదించాలి.

పరభాషా ప్రాంతాలను వేరుచేశాక మిగిలిన రాష్ట్రం హైదరాబాద్ స్టేట్‌గా పిలువబడుతూనే తెలుగు మాట్లాడే మహబూబ్‌నగర్, నల్గొండ, వరంగల్ (ఖమ్మంతో సహా) కరీంనగర్, ఆదిలాబాద్, నిజామాబాద్, హైదరాబాద్, మెదక్ జిల్లాలు అందులో భాగాలుగా కొనసాగుతాయి. అలాగే బీదర్ జిల్లా కూడా హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో వుంటుంది. నల్గొండ జిల్లాలోని మునగాల ప్రాంతం కూడా.

1955లో హైదరాబాద్ రాష్ట్రం పైన పేర్కొన్న తెలుగు మాట్లాడే జిల్లాలతో తక్షణమే ఆంధ్ర రాష్ట్రంతో కలవాల్సిన పనిలేదనీ, అంతకుముందు హైదరాబాద్ ప్రజలకు ఆలోచించి నిర్ణయానికి రావడానికి తగినంత సమయం ఇవ్వాలనీ తమ భవిష్యతుపై తగిన నిర్ణయానికి రావడానికి తదుపరి ఆరేళ్ళ తరువాత జరగనున్న సార్వత్రిక ఎన్నికల దాకా వ్యవధిని ఎస్ఆర్‌సి ఇచ్చింది. ఈ అంశంపై వివరణాత్మకమైన సంప్రదింపులలో కూడా కమిషన్ అనేక వీలుసాలులను చర్చించింది. వాటిని ముఖ్యంగా రెండు సావకాశాలుగా తన నివేదికలో పేర్కొంది :–

'విశాలాంధ్ర' ఎన్నదగిన ఆలోచన

1. విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు ఒక ఆదర్శవంతమైన ఆలోచన. ఇందుకు ఆంధ్ర, తెలంగాణ ప్రాంతాల రెండింటా

అనేక ప్రజాసంస్థలు, వ్యక్తుల సానుకూలత చాలా కాలంగా వుంది. ఈ ఆలోచనకు వ్యతిరేకంగా బలమైన వ్యక్తీకరణలు వుంటే తప్ప విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు ఆలోచన పరిశీలనకు అర్హమైనది.

2. విశాలాంధ్ర ఏర్పాటువల్ల మరో సానుకూల అంశమేమిటంటే కృష్ణా, గోదావరి నదుల రెంటి అభివృద్ధిని ఒక ఏకీకృత నియంత్రణ క్రిందకు తీసుకురావచ్చు. కృష్ణా, గోదావరి ప్రాజక్టు దేశంలో కెల్లా అత్యంత ఆశావహమైనది. విశాలాంధ్ర అంతర్భాగంగా తెలంగాణా ప్రాంతం నేరుగాను, పరోక్షంగానూ చాలా లాభపడుతుంది. కనుక ఆంధ్ర రాష్ట్రంతో దాని విలీనం గురించి ఎంతైనా వివరించవచ్చు.

3. అందుచేత విశాలాంధ్ర ఏర్పాటుకు అనుకూలంగా ఎంతో ఆసక్తికరమైన వాదనలు ఉన్నాయి. ప్రత్యేక తెలంగాణకు అనుకూలమైన వాదనలకు అంతటి బలంలేదు కనుక వాటిని సున్నితంగా పక్కన పెట్టవచ్చు.

4. విద్యావిషయకంగా వెనుకబడి వున్న తెలంగాణ ప్రజలు తమను ఆధునికత మరింతగా సాధించిన కోస్తా ప్రాంతపు ప్రజలు విపరీతంగా కమ్మేసి, ఆక్రమణ ధోరణిలో దోపిడి చేస్తారని భయపడ్డమే విశాలాంధ్ర ఏర్పాటు ప్రతిపాదనకు ముఖ్యమైన వ్యతిరేకతగా కనిపిస్తోంది. హైదరాబాద్ నగరానికి వెలుపల గల జిల్లాల్లో విద్య అత్యంత వెనుకబడి వుంది. తాము ఆంధ్రలో కలిస్తే తమను ఆంధ్రప్రజలతో సమానమైన ప్రతిపత్తి ఇవ్వకుండా చిన్నచూపు చూస్తారని తెలంగాణ ప్రజల నిజమైన భయం. ఈ భాగస్వామ్యంలో తక్షణ ప్రయోజనాలను ప్రధాన భాగస్వామి దొరకపుచ్చుకొని కోస్తా ప్రజలు చేతిలో తెలంగాణ ఒక వలస ప్రాంతంగా మిగిలిపోతుంది అనికూడా తెలంగాణలో ప్రజల సంకోచం.

రాష్ట్రాల పునర్విభజన చట్టం ప్రకారం హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని మరాఠీ భాషా జిల్లాలను అప్పటి బొంబాయి రాష్ట్రంతోను, కన్నడ భాషా జిల్లాలను అప్పటి మైసూర్ రాష్ట్రంలోను విలీనం చేశారు.

తెలుగు భాషకు ఒకే రాష్ట్రం

ఈలోగా ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటు కాలం నుంచి తెలుగు భాషా ప్రాంతాలను కలపాలన్న ఆలోచన పార్లమెంటు చర్చల్లో 1953-55 కాలంలో వినపడేది. కర్నూలు స్థానే హైదరాబాద్‌ను అలా ఏర్పడే తెలుగు ప్రజల ఏకైక రాష్ట్రానికి రాజధానిని చేయాలని బలమైన వ్యక్తీకరణలుకూడా అప్పుడు వినపడేవి. ఉదాహరణగా చెప్పాలంటే నిజామాబాద్ ఎంపి శ్రీహెడ 1953 ఆగస్టు 19న లోక్‌సభలో ఆంధ్రరాష్ట్ర బిల్లుపై మాట్లాడుతూ ఇలా అన్నారు.

దురదృష్టవశాత్తు 11 జిల్లాల ఆంధ్రరాష్ట్రం మొత్తంలో జిల్లా కేంద్రంగా పేర్కొనదగ్గ ఒక్క పట్టణం కూడా లేదని నా అభిప్రాయం. అదృష్టవశాత్తు హైదరాబాద్ రాజధానికి అర్హతకలిగి అన్నివిధాలా సిద్ధంగా అందుబాటులో వున్న నగరం. మొత్తం భారతదేశంలోని ఉత్తమ నగరాలలో ఒకటి. చక్కని సిమెంట్‌రోడ్లు, చక్కని ఎన్నో భవనాలు, ఉ

త్తమ నగరానికి కావలసిన అన్ని సౌకర్యాలు సిద్ధంగా వున్న నగరం. అందుచేత హైదరాబాద్‌ను రాజధానిగా చేస్తూ నిర్ణయం తీసుకుంటే అనేక చిక్కులు తొలగిపోతాయి.

విశాలాంధ్రకు హైదరాబాద్ భవిష్య రాజధాని అయ్యే పక్షంలో ఇప్పటికే వున్న సౌకర్యాలను, లింకులను అభివృద్ధిపరచి ఆంధ్రరాష్ట్రానికి రాజధానిగా ఎందుకు చేయకూడదు...

అదేరోజున అదేబిల్లుపై కరీంనగర్ ఎంపి శ్రీఎమ్మార్ కృష్ణ మాట్లాడుతూ అదే రకం అభిప్రాయాలు వ్యక్తం చేశారు. ఆయన ఎమన్నారంటే :-

'.......... తాత్కాలిక రాజధానిని హైదరాబాద్ వెలుపల వుంచేబదులు హైదరాబాద్‌ని తక్షణమే విడగొట్టి రాజధానిని అక్కడ నెలకొల్పాలి'.

శ్రీకృష్ణాచార్యజోషి అనే యాదగిరి ఎంపి అదే చర్చలో ఏమన్నారో చూద్దాం :-

'హైదరాబాద్‌ను విడగొట్టి తెలంగాణ 8జిల్లాలను ఆంధ్రాతో కలపకపోతే ఆంధ్రరాష్ట్రం అసంపూర్ణంగా మిగులుతుందని చాలా మంది ప్రజలు భావిస్తున్నారు....'.

హైదరాబాద్‌కు తెలుగురాష్ట్ర రాజధాని యోగ్యత

వేరే మాటల్లో చెప్పాలంటే ఆంధ్రరాష్ట్రపు రాజధానిగా హైదరాబాద్ నగరం (కర్నూలు కాకుండా) వుండాలన్నది పెద్దగా వ్యక్తమైన అభిప్రాయం. తెలుగు భాషాప్రాంతాల ఏకీకరణ అట్టే దూరంలో లేదని అనిపిస్తోంది. 1953లో పార్లమెంటులో హైదరాబాద్ గురించి ఈ అభిప్రాయాలు ఏర్పడగా సికింద్రాబాద్‌లో 1955 నవంబరులో ఏర్పాటుచేసిన తెలంగాణా మహాసభలో ఎంపి హరిచంద్ర హెడ తన ముందునాటి వైఖరిని మార్చుకుని ప్రత్యేక తెలంగాణా ఏర్పాటును గట్టిగా సమర్థించారు. ఈ మహాసభలో ఆ మేరకు ఆమోదించిన తీర్మానంలో హెడాకు మద్దతుగా తెలంగాణ అనుకూల వాదులుగా పేరొందిన కెవి రంగారెడ్డి, చెన్నారెడ్డితో పాటు అనేకమంది సీనియర్ కాంగ్రెసు నాయకులు మద్దతు పలికారు. వారిలో జెవి నర్సింగరావు, ఎంపి అహ్మద్ మోహియుద్దీన్, ఎం. హన్మంతరావు వంటి వారున్నారు.

తెలుగులకు ఒకే వేదిక

1946లో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటుకు సూత్రబద్ధంగా జాతీయ నాయకులు ఆమోదించాక తెలుగు భాషా ప్రాంతాలకు ఒకే రాష్ట్రం వుండాలన్న అభిప్రాయం బలం పుంజుకుంది. ఈ లక్ష్య సాధనతో విశాలాంధ్ర మహాసభ ఆంధ్రప్రాంతపు నాయకులతో 1949లో ఏర్పడింది. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని చాలా మంది ప్రజల మద్దతు కూడా ఈ సంఘానికి వుంది. నిజానికి, 1937లోనే సర్కారు జిల్లాల్లో తెలుగు భాషా ప్రాంతాలకు ఒకే రాష్ట్రం వాదన బయలుదేరింది. తెలంగాణతో సహా అన్ని తెలుగు ప్రాంతాలకు ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటు లక్ష్యంతో ఆంధ్ర కాంగ్రెస్ స్వరాజ్య పార్టీ ఏర్పడింది. 1942 అక్టోబరులో ఆంధ్రమహాసభ వర్కింగ్ కమిటి విశాలాంధ్రకు అనుకూలంగా తీర్మానం ఆమోదించింది. దేశానికి స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించాక, ఇండియన్ యూనియన్‌లో హైదరాబాద్‌ను 1948లో కలిపాక విశాలాంధ్ర డిమాండ్ ఊపందుకుంది. ఆంధ్రరాష్ట్ర ఏర్పాటుకు కాంగ్రెసు వర్కింగ్ కమిటి చర్యలను సూచించిన 10 రోజుల తరువాత 1949 నవంబరులో అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు (ఆ తరువాత ఆంధ్రప్రదేశ్ అసెంబ్లి స్పీకర్ అయ్యారు) విశాలాంధ్ర మహాసభను రూపొందించారు. 1950 ఫిబ్రవరిలో విశాలాంధ్ర మహాసభ స్టాండింగ్ కమిటి వరంగల్‌లో సమావేశమై తక్షణమే ప్రత్యేక ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటుకు, హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో భాషాప్రాంతాల విభజనకు, హైదరాబాద్ రాజధానిగా విశాలాంధ్ర ఏర్పాటుకు డిమాండు చేసింది. ఒక నెల తరువాత, హైదరాబాద్ స్టేట్ కాంగ్రెస్ ఒక తీర్మానాన్ని హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నుంచి తెలుగు భాషా ప్రాంతాల ఏర్పాటుకు ఆ ప్రాంతాలు (తెలంగాణ, మరాట్వాడా, కర్నాటక) ఆనుకొని వున్న భాషా పరమైన రాష్ట్రాల్లో విలీనానికి డిమాండ్ చేసింది.

1953లో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటుకు అనుకూలంగా భారత ప్రభుత్వం నిర్ణయం తీసుకున్నాక ఈ కృషి మరింత ముమ్మరమైంది. ఈ పరిణామాలతో నిమిత్తం లేకుండా హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని తెలుగుభాషా ప్రాంతాల్లో ప్రత్యేక గుర్తింపును నిలబెట్టుకోవడానికి వ్యతిరేక అభిప్రాయం గట్టిగా బయలుదేరింది. ఆ కాలంలో పండిట్ నెహ్రూ హైదరాబాద్ రాష్ట్ర ప్రత్యేకతకు అనుకూలంగా ఆరంభంలో మాట్లాడారు. దీనితో హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని తెలుగుభాషా ప్రాంత స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి నిలబడాలన్న వాదానికి అనుకూలత కూడా పెరిగింది. అందుకోసం వారు తమ ప్రయత్నాలను ముమ్మరం చేయడం కూడా మొదలైంది. అందుకనుగుణంగా ఎస్ఆర్సి అన్నది ఏకీకరణకు అనుకూల వ్యతిరేక వర్గాల వేదికగా మారింది. వారుభయులు తమ అభిప్రాయాలను ఎస్ఆర్సికి సమర్ధంగా నివేదించారు. అందుచేతనే ఎస్ఆర్సి హైదరాబాద్ ప్రతిపత్తి విషయంలో నిర్ణయం తీసుకోలేకపోయిందని కొందరంటారు. ఎస్ఆర్సికి మెమోరాండంను సమర్పించే విషయంలో కెవి రంగారెడ్డి సారథ్యంలో హైదరాబాద్ కాంగ్రెస్ కమిటి హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని మూడు భాషా ప్రాంతాల భవిష్యతును తెలంగాణా, మరాట్వాడా, కర్నాటక ప్రాంతాల కాంగ్రెస్ డెలిగేట్లు నిర్ణయించాలని 1954లో తీర్మానించింది. కెవి రంగారెడ్డి ప్రత్యేక హైదరాబాద్ తెలుగు రాష్ట్రాన్ని సమర్ధించారు. ఈ డెలిగేట్ల సమావేశాలు 1954 జూన్లో విడివిగా జరగవలసి వుండెను. అప్పుడు తెలంగాణా డెలిగేట్ల సంఖ్య 107 కాగా సమావేశానికి హాజరైన వారి సంఖ్య 50 మాత్రమే. మరునాడు ఓటింగ్ సమయానికి 44 మంది మాత్రమే హాజరయ్యారు. కె.వి.రంగారెడ్డి సైతం హాజరుకాలేదు. హైదరాబాద్ ప్రత్యేకరాష్ట్రం వాదనను సమర్ధించిన ఎమ్. చెన్నారెడ్డి అప్పటి హైదరాబాద్ ప్రభుత్వంలో మంత్రి. రెండు తెలుగు రాష్ట్రాల ఏర్పాటు సిఫార్సు చేసే తీర్మానాన్ని ఆయనే ప్రతిపాదించారు. 31-13తో తీర్మానం నెగ్గింది. వ్యతిరేకించిన 13 మంది డెలిగేట్లు ఆ తీర్మానం మొత్తం తెలంగాణా ప్రజల అభిప్రాయాలను ప్రతిఫలిస్తున్నట్లుగా భావించరాదని పేర్కొన్నారు. ఏకైక తెలుగు రాష్ట్రం ఏర్పాటుద్వారా తెలంగాణ ప్రజల ఐక్యతను పరిరక్షించాలని హైదరాబాద్ పిసిసి కార్యవర్గం భావించింది. తెలంగాణ జిల్లాలు తాము మరాట్వాడా, కర్నాటక జిల్లాల్లోని కొన్ని తెలుగు భాషా ప్రాంతాలు, తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని భద్రాచలం తాలూకాలోని కొంతప్రాంతం కలిసి హైదరాబాద్ రాష్ట్రం (తెలంగాణ రాష్ట్రం) వుండాలని కడకు డిమాండ్ చేయడం జరిగింది.

కలిసిపోదామన్న హైదరాబాద్ అసెంబ్లి

అయితే ఎస్ఆర్సి ప్రతిపాదించినట్లుగా అయిదేళ్ళ కాలం వేచి వుండక్కరలేకుండా వెంటనే తెలంగాణా ఆంధ్రప్రాంతాలను విలీనం చేయాలని ఉభయ రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రులు 1955 అక్టోబరు 22 నాటి ముఖ్యమంత్రుల మహాసభలో సూచించారు. ఈ పరిస్థితిలో ఎస్ఆర్సి నివేదికపై 1955 నవంబరు 25 నుంచి డిసెంబరు 3 దాకా హైదరాబాద్ అసెంబ్లీ ఒక అధికారిక తీర్మానాన్ని చర్చించింది. ఈ చర్చలో వైఖరి ఎలావుందంటే స్పీకరు మినహా

సభలోని 174 మంది సభ్యులు ఈ చర్చలో పాల్గొనగా 147 మంది తమ అభిప్రాయాలు వ్యక్తం చేశారు. వారిలో 103 మంది విశాలాంధ్రకు మద్దతు పలికారు. 29 మంది స్వతంత్ర హైదరాబాద్ స్టేట్‌ను బలపరిచారు. 15 మంది తటస్థంగా మిగిలారు. భాషాప్రాంతాలు పోను మిగిలిన రాష్ట్రాల్లో 59 విశాలాంధ్రను కోరాయి. 25 ప్రత్యేక హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని కోరగా, ఒకటి తటస్థంగా మిగిలింది. 'ఏకీకృత విస్తృత తెలుగు రాష్ట్రం' ప్రతిపాదనను మరికొంత పరిశీలించాలని ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసు నాయకత్వం నిర్ణయించింది. ఎందుకంటే ఈ అంశంపై అభిప్రాయాలు కొంతవరకు చీలిపోయి వున్నాయి కనుక. అందుకుగాను ఒక సబ్‌కమిటీని కాంగ్రెస్ పార్టీ ఏర్పరచింది. అందుచేత భారత ప్రభుత్వం ఎస్ఆర్‌సి సిఫార్సుల్లో మిగతా వాటిని ఆమోదిస్తూ ఈ ఒక్క అంశంపై నిర్ణయాన్ని పక్కన పెట్టింది. ఆ కాలంలో హైదరాబాద్, ఆంధ్రరాష్ట్రాలు రెండింట కాంగ్రెస్ పార్టీయే అధికారంలో వుంది. (సబ్‌కమిటికి చెందిన కొందరు సభ్యులు హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని రెండుసార్లు సందర్శించారు. ఆ బృందానికి కాంగ్రెస్ అధ్యక్షులు యుఎన్ దేవర్ సారథ్యం వహించారు. ఆ బృందంలో పండిట్ నెహ్రూ, లాల్‌బహదూర్ శాస్త్రి, కె.ఎన్.కట్జు, తదితరులు కూడా వున్నారు. 1955 డిసెంబరు నుంచి 1956 జనవరి మధ్య ఈ సందర్శనలు చోటు చేసుకున్నాయి. వీటి ఫలితంగా రాష్ట్రాన్ని మూడు భాగాలు చేయాలని నిర్ణయించారు. అయితే హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో సబ్‌కమిటి ఎటువంటి నిర్ణయం చేయలేకపోయింది. ఆంధ్రాతో అన్యభాష రాష్ట్రాలు పోను తక్కిన హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని కలిపే విషయంపై కాంగ్రెస్ జాతీయ నాయకత్వం నిర్ణయం తీసుకోలేకపోయింది. ఎందుకంటే పార్టీ సీనియర్ నాయకుడు మౌలానా ఆజాద్ అటువంటి విలీనాన్ని వ్యతిరేకించారు. అయితే ఒకపక్క ఆంధ్రా నాయకుల్లో చాలా మంది, మరోప్రక్క హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని ప్రజాభిప్రాయం విలీనానికి అనుకూలంగా వుండటంతో పండిట్ జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ రంగంలోకి దిగి మౌలానా ఆజాద్‌కు నచ్చజెప్పిన ఫలితంగా విశాలాంధ్ర ఏర్పాటుకు అనుకూలంగా కేంద్ర నాయకత్వం నిర్ణయం తీసుకుంది. 1955 అక్టోబరు నాటి ముఖ్యమంత్రుల మహాసభలో ఇరువురు ముఖ్యమంత్రులు ముందుకు తెచ్చిన ప్రతిపాదనకు అనుగుణంగా కేంద్ర ప్రభుత్వం ఏకీకృత రాష్ట్రం ఏర్పాటుకు తలూపింది. ఈ పరిణామాలతో సంబంధం లేకుండా అప్పటి హైదరాబాద్ ప్రభుత్వంలో మంత్రులైన కెవి రంగారెడ్డి, ఎం.చెన్నారెడ్డి రెండు ప్రత్యేకరాష్ట్రాల డిమాండ్‌కు కట్టుబడి వున్నారు. ఆ లక్ష్య సాధన దిశగా తమ కృషిని కొనసాగించారు. ఈ సమయంలో ఉమ్మడి రాష్ట్రంలో తెలంగాణా ప్రయోజనాలను పరిరక్షించడానికి ఆంక్షలు వుండాలన్న తలంపు బలం పుంజుకుంది. ఈ దిశగా సాగిన కృషి ఫలితంగా ఈ రెండు ప్రాంతాల మధ్య ఒక ఒడంబడికకు రూపం ఏర్పడింది. కేంద్ర ప్రభుత్వ ఆదేశంపై రెండు ప్రాంతాల ప్రతినిధుల సమావేశం ఢిల్లీలో జరిగింది. ఢిల్లీలోని హైదరాబాద్ హౌస్ 1956 ఫిబ్రవరి 20న ఈ సమావేశం జరిగింది. ఇరు ప్రభుత్వాలు, పిసిసిలలోని అత్యున్నతస్థాయి నాయకులు సమాన సంఖ్యలో ప్రతినిధులుగా ఈ సమావేశానికి హాజరయ్యారు. ఈ సమావేశంలో కూలంకష చర్చల తర్వాత తెలంగాణ ప్రాంతం భద్రతకోసం 'తెలంగాణ క్షేమంకోసం' అనే ఒడంబడిక

పత్రంపై పాల్గొన్న 8 పక్షాలూ సంతకాలు చేశాయి. అతి ముఖ్యమైన ఈ సమావేశం చర్చోపచర్చల పత్రంపై ఉభయ గ్రూపుల వారూ సంతకాలు చేశారు. దీనినే పెద్ద మనుషుల ఒప్పందంగా పేర్కొంటారు. ఇది 1956లో కుదిరిన ఒడంబడిక. ఇందులోని అంశాలు ఏమిటో కింద చూద్దాం :-

తెలంగాణ రక్షణ చర్యల ఒడంబడిక

న్యూఢిల్లీలో 1956 ఫిబ్రవరి 20న హైదరాబాద్ హౌస్‌లో జరిగిన సమావేశం వివరాలు :

హాజరైనవారు

1. బెజవాడ గోపాల్ రెడ్డి, 2. నీలం సంజీవరెడ్డి, 3. గౌతు లచ్చన్న, 4. ఎ.సత్యనారాయణ రాజు, 5. బూర్గుల రామకృష్ణారావు, 6. డా॥ మర్రి చెన్నారెడ్డి, 7. జె.వి.నర్సింగరావు, 8. కె.వి.రంగారెడ్డి.

చర్చకు వచ్చిన ముఖ్యాంశాలు

1. రాష్ట్రానికి చెందిన కేంద్ర, సాధారణ పాలనాఖర్చులు ఈ రెండు ప్రాంతాలు దామాషా పద్ధతిలో భరించాలి. తెలంగాణ ప్రాంతంనుంచి వచ్చిన ఆదాయంలో మిగులును ఆ ప్రాంతం అభివృద్ధి ఖర్చుకు గాను ప్రత్యేకించి వుంచాలి. ఈ ఏర్పాటును అయిదేళ్ళ తరువాత సమీక్షించాలి. అసెంబ్లీలోని తెలంగాణ సభ్యులకు ఆమోదయోగ్యం అయితే మరి అయిదేళ్ళపాటు ఈ ఏర్పాటును కొనసాగించాలి.

2. తెలంగాణ ప్రాంతంలో మధ్యనిషేధం అమలుకు ఆ ప్రాంతంలోని అసెంబ్లీ సభ్యులు నిర్ణయించిన మార్గాన్ని అనుసరించాలి. తెలంగాణ ప్రాంతంలోని ప్రస్తుత విద్యా సౌకర్యాలను తెలంగాణా ప్రాంతం విద్యార్థులకే అందుబాటులో వుంచాలి. అంతేకాకుండా వాటిని మరింతగా మెరుగుపరచాలి.

3. తెలంగాణ ప్రాంతంలోని సాంకేతిక విద్యాసంస్థలతో సహా అన్ని కాలేజీలకు ప్రవేశాలను తెలంగాణా ప్రాంతపు విద్యార్థులకు పరిమితం చేయాలి. లేదా మొత్తం రాష్ట్రంలోని అడ్మిషన్లలో మూడింట ఒకవంతు అడ్మిషన్లను తెలంగాణ ప్రాంతపు విద్యార్థులకు ప్రత్యేకించాలి. ఈ విషయంలో తెలంగాణ విద్యార్థులకు సానుకూలమైన, ప్రయోజనకరమైన కోర్సులలో సీట్లు కేటాయించాలి.

4. రెండు ప్రాంతాల ఏకీకరణ వల్ల ఉద్యోగుల రిట్రించ్‌మెంట్ తప్పనిసరి అయితే ఇరు ప్రాంతాల్లో తగిన నిష్పత్తిలో రిట్రించ్‌మెంట్లు ఉండాలి.

5. సర్వీసులలోకి భవిష్యతు రిక్రూట్‌మెంట్లకు ఇరుప్రాంతాల జనసంఖ్యను ప్రాతిపదికగా తీసుకోవాలి.

6. తెలంగాణ ప్రాంతంలో ప్రస్తుతం పాలనా వ్యవహారాలకూ, కోర్టు వ్యవహారాలకూ అమలులో వున్న ఉర్దూ హోదాను మరో అయిదేళ్ళపాటు కొనసాగించి అప్పటి పరిస్థితిని ప్రాంతీయ మండలి రివైజ్ చేయాలి. ఇంతవరకూ సర్వీసులలోకి రిక్రూట్‌మెంట్ల విషయానికి వస్తే తెలుగులో పరిజ్ఞానం వుండాలనే షరతులేదు. అయితే వారిని రిక్రూట్‌చేసుకున్న రెండేళ్ళలోగా నిర్ణీత తెలుగుపరీక్ష ఉత్తీర్ణులవ్వాలనే నిబంధన వుంది.

7. తెలంగాణ ప్రాంతంలో సర్వీసులలోకి నిర్ణీత నిష్పత్తి సాధించడానికి ఏదో ఒక విధమైన ప్రాదేశిక నిబంధనలు వుండాలి. ఉదా: 12 ఏళ్ళపాటు ఆ ప్రాంతంలో నివాసం వంటిది. ఇటువంటి నిబంధన తప్పనిసరిగా వుండాలి.

8. తెలంగాణ ప్రాంతంలో వ్యవసాయభూములు అమ్మకాన్ని ప్రాంతీయ మండలిద్వారా నియంత్రించాలి.

9. తెలంగాణ ప్రాంతం తన అవసరాలకు అనుగుణంగా అన్నివిధాలా అభివృద్ధిని సాధించడానికి ప్రాంతీయ మండలి ఏర్పాటవుతుంది.

10. ఈ ప్రాంతీయ మండలిలో ఈ క్రింది విధంగా 20 మంది సభ్యులు వుంటారు.

ప్రతి జిల్లాకు ప్రాతినిధ్యం వుండేలా 9 మంది అసెంబ్లీ సభ్యులు. వీరిని విడిగా తెలంగాణ అసెంబ్లీ సభ్యులు

ఎన్నుకుంటారు.

అసెంబ్లీలోని తెలంగాణ ప్రతినిధులు విడిగా ఆరుగురు అసెంబ్లి లేదా పార్లమెంటు సభ్యులను ఎన్నుకుంటారు. అదే విధంగా అసెంబ్లీ వెలుపలి నుంచి 5 మందిని తెలంగాణ అసెంబ్లిసభ్యులు ఎన్నుకుంటారు.

తెలంగాణ ప్రాంతానికి చెందిన అందరు మంత్రులూ సభ్యులుగా వుంటారు. తెలంగాణ నుంచి వచ్చిన ముఖ్యమంత్రి లేదా ఉపముఖ్యమంత్రి ఈ కౌన్సిల్‌కు ఛైర్మన్‌గా వుంటారు. ఇతర క్యాబినెట్ మంత్రులను కూడా ఆహ్వానించవచ్చు.

11. ఎ. ఈ ప్రాంతీయ మండలి చట్టబద్ధమైన సంస్థగా వుంటుంది. తెలంగాణ ప్రాంతానికి చెందిన ఏ అంశంపైనైనా ఇది నిర్ణయం తీసుకుంటుంది. ప్రణాళిక – అభివృద్ధి, సాగునీటి పారుదల – ఇతర ప్రాజక్టులు, సాధారణ ప్రణాళికకు లోబడి పారిశ్రామిక అభివృద్ధి, తెలంగాణ ప్రాంతంలో రిక్రూట్‌మెంట్లకు సంబంధించిన అంశాలన్నింటిపై ఈ కౌన్సిల్ నిర్ణయాలు తీసుకుంటుంది. ప్రాంతీయమండలికి, రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి మధ్య అభిప్రాయబేధాలు వుంటే తుది నిర్ణయంకోసం వివాదాన్ని భారత ప్రభుత్వానికి నివేదించవచ్చు.

బి. అంగీకారం ద్వారా ఈ ఒడంబడికను సవరిస్తే తప్ప ప్రతి 10 ఏళ్ళ కొకసారి సమీక్షించవలసి వుంటుంది.

12. దామాషా ప్రకారం మంత్రివర్గంలో 60:40 శాతంగా ఆంధ్ర, తెలంగాణ ప్రాంతాలకు సభ్యులుంటారు. 40శాతం తెలంగాణ మంత్రులు, ఒకరు విధిగా తెలంగాణ ముస్లిమ్ అయి వుండాలి.

13. ముఖ్యమంత్రి ఆంధ్రా ప్రాంతంవాడైతే ఉపముఖ్యమంత్రి తెలంగాణ ప్రాంతానికి చెందినవారై వుండాలి. అలాగే ముఖ్యమంత్రి తెలంగాణ ప్రాంతం వారైతే ఉపముఖ్యమంత్రి ఆంధ్రాప్రాంతంవారై వుండాలి. ఈ దిగువన పేర్కొన్న మంత్రిత్వ శాఖల్లో రెండు తెలంగాణ ప్రాంతం నుంచి వచ్చిన మంత్రులకు కేటాయించాలి.

ఎ. హెూం, బి. ఫైనాన్స్, సి. రెవెన్యూ, డి. ప్రణాళిక–అభివృద్ధి, ఇ. వాణిజ్యం–పరిశ్రమలు.

14. 1962 దాకా తెలంగాణా ప్రాంతానికి వేరుగా పిసిసి వుండాలని హైదరాబాద్ పిసిసి అధ్యక్షులు కోరుతున్నారు. అందుకు ఆంధ్రప్రదేశ్ పిసిసి అధ్యక్షునికి అభ్యంతరంలేదు.

1956 ఫిబ్రవరి 20న పై ఒడంబడిక కుదిరింది. దానిపై సంతకాలు చేసినవారు :

ఎ. ఆంధ్రముఖ్యమంత్రి బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

బి. ఆంధ్ర ఉపముఖ్యమంత్రి నీలం సంజీవరెడ్డి

సి. ఆంధ్రమంత్రివర్గ సభ్యుడు, కృషికార్ లోక్‌పార్టి నాయకుడు గౌతు లచ్చన్న (ఈ పార్టీ 1955లో ఎన్నికల్లో గెలిచి మంత్రివర్గం ఏర్పాటు చేసిన యునైటెడ్ కాంగ్రెస్ ఫ్రంట్ భాగస్వామ్య పక్షం)

డి. ఎపిసిసి అధ్యక్షుడు ఎ. సత్యనారాయణ రాజు

ఇ. హైదరాబాద్ రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రి బూర్గుల రామకృష్ణారావు

ఎఫ్. హైదరాబాద్ మంత్రివర్గంలో సభ్యులు కె.వి.రంగారెడ్డి

జి. హైదరాబాద్ ప్రభుత్వంలో మంత్రి డాక్టర్ ఎం.చెన్నారెడ్డి

హెచ్. హైదరాబాద్ పిసిసి అధ్యక్షుడు జె.వి. నర్సింగరావు

ఈ ఒడంబడికను అప్పటి ఉపముఖ్యమంత్రి కె.వి.రంగారెడ్డి తన 'ది స్ట్రగుల్ అండ్ ది బిట్రేయల్' అనే గ్రంథంలో రికార్డు చేశారు. ఆయన కూడా సంతకందారే. ఆయన ఇలా పేర్కొన్నారు.

పైన పేర్కొన్న అంశాలన్నీ 1956 ఫిబ్రవరి 20న జరిగిన ఒక సమావేశంలో అంగీకరించినవే (అంటే

ఒడంబడికలోవే). మేము ఈనాడు దిగువన పేర్కొన్న రెండు అంశాలు గురించి మరింతగా చర్చించాం. ఈ రెండు అంశాలపై నాటి సమావేశంలో అంగీకారం కుదరలేదు.

1. కొత్త రాష్ట్రం పేరు :– ముసాయిదా బిల్లులో పేర్కొన్నట్లుగా కొత్తరాష్ట్రం పేరును ఆంధ్ర తెలంగాణగా వుంచాలని తెలంగాణ ప్రతినిధులు కోరుకున్నారు. అయితే ఆంధ్ర ప్రతినిధులు జాయింట్ సెలక్షన్ కమిటీ సవరించిన విధంగా ఆపేరు ఆంధ్రప్రదేశ్‌గా వుండాలని పట్టుబట్టారు.

2. హైకోర్టుకు సంబంధించి గుంటూరులో ఒక బెంచ్ వుండాలని తెలంగాణా ప్రతినిధులు కోరారు. వారు కోరిన ప్రకారం హైకోర్టు ప్రధాన కేంద్రం హైదరాబాద్‌లో వుండాలి. ప్రిన్సిపల్ సీట్‌గా దీన్ని వ్యవహరిస్తారు. అయితే ఆంధ్రప్రాంతం ప్రతినిధులు గుంటూరులో బెంచ్ వుండరాదని మొత్తం హైకోర్టు హైదరాబాద్‌లోనే వుండాలని కోరుకున్నారు. (అయితే హైకోర్టు బెంచ్‌ల విషయంలో రాష్ట్రాల పునర్విభజన చట్టం సంతృప్తికరమైన సూచనచేసి వుంది అని ఇక్కడ గమనించాలి).

తదనంతరం పార్లమెంటు ఎదుట తెలంగాణ పరిరక్షణ ఆంక్షల పత్రాన్ని ఉంచారు. 1956 ఆగస్టు 10న లోక్‌సభలో దీనిని వుంచారు. భారతరాష్ట్రపతి ఆమోదించిన విధంగా 1958 ఆంధ్రప్రదేశ్ రీజనల్ కమిటీ ఉత్తర్వు 1958 ఫిబ్రవరి 1న జారీ చేశారు.

ఎ. ప్రాంతీయ స్థాయీ సంఘం

1. ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రం మొత్తానికి ఒకే శాసనసభ వుంటుంది. మొత్తం రాష్ట్రానికి శాసనాలను తయారుచేసే వ్యవస్థగా ఈ సభ వుంటుంది. రాష్ట్రం మొత్తానికి ఒక గవర్నర్ వుంటారు. మంత్రిమండలి సభ్యులు ఈ గవర్నర్‌కి సలహాలు ఇస్తూ వుంటారు. మంత్రులు పాలనాయంత్రాంగం మొత్తానికి అసెంబ్లీకి బాధ్యులై వుంటారు.

2. కొన్ని ప్రత్యేక అంశాల విషయంలో ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలు మరింత సానుకూలంగా వుండటానికి తెలంగాణా ప్రాంతాన్ని ఒక ప్రదేశంగా పరిగణిస్తారు.

3. తెలంగాణా ప్రాంతానికి రాష్ట్ర విధానసభ స్థాయీ సంఘం వుంటుంది. అది ఆ ప్రాంతపు రాష్ట్ర అసెంబ్లీ సభ్యులతో కూడుకుని వుంటుంది. వారిలో ఆ ప్రాంతపు మంత్రులు కూడా వుంటారు. అయితే ముఖ్యమంత్రి ఆప్రాంతం వాడైతే ఆయన దాని సభ్యుడు కాడు.

4. ప్రత్యేక వ్యవహారాలకు సంబంధించిన శాసనాన్ని ప్రాంతీయ కమిటీకి రిఫర్ చేస్తారు. ఇటువంటి ప్రత్యేక అంశాల విషయంలో రీజనల్ కమిటి ప్రతిపాదనలు చేసి రాష్ట్రప్రభుత్వానికి శాసనం చేయడంకోసం పంపించవచ్చు. లేదా ఆర్థిక నిబద్ధతకు సంబంధించని సాధారణ విధానపరమైన విషయాల్లో కమిటి తన ప్రతిపాదనలు చేయవచ్చు.

అయితే రోజువారి పరిపాలనకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు, ప్రత్యేక సందర్భాలకు సంబంధించిన ఖర్చుల విషయాల్లో కమిటి ప్రతిపాదనలు చేయనవసరం లేదు.

5. ప్రాంతీయ కమిటి చేసే సూచనలు లేదా ఇచ్చే సలహాలన్నీ సాధారణంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం, రాష్ట్రవిధానసభ ఆమోదిస్తాయి. అయితే బేదాభిప్రాయాలు తలెత్తిన సందర్భంలో కమిటి సిఫార్సులు గవర్నరుకు నివేదిస్తారు. ఆయన నిర్ణయం తప్పనిసరిగా అమలు పర్చాల్సిన తుదినిర్ణయం అవుతుంది.

6. ప్రాంతీయ కమిటి ఈ క్రింది విషయాల్లో పాలుపంచుకుంటుంది

ఎ) రాష్ట్ర శాసనసభ రూపొందించిన సాధారణ విధానాలు అభివృద్ధి ప్రణాళికల స్వరూపానికి లోబడి ఆర్థిక ప్రణాళిక, అభివృద్ధి అంశాలు.

బి) స్థానిక స్వపరిపాలన, అంటే మున్సిపల్ కార్పొరేషన్, ఇంప్రూవ్‌మెంట్ ట్రస్ట్‌లు, డిస్ట్రిక్‌బోర్డులు ఇతర జిల్లా అథారిటీల స్థానిక స్వపరిపాలన, గ్రామీణపాలన యంత్రాంగం కోసం సూచనలు ఇవ్వటం.

సి) ప్రజారోగ్యం–పారిశుద్ధ్యం, స్థానిక ఆసుపత్రులు, ఔషధశాలలు :

డి) ప్రాథమిక మరియు మాధ్యమిక విద్య

ఇ) తెలంగాణ ప్రాంతంలోని విద్యాసంస్థల్లో అడ్మిషన్ల క్రమబద్ధీకరణ

ఎఫ్)మధ్యనిషేధం

జి) వ్యవసాయభూమి అమ్మకం

హెచ్) కుటీర పరిశ్రమలు, మధ్యతరహా పరిశ్రమలు

ఐ) వ్యవసాయం, సహకార సంస్థలు, మార్కెట్లు, సంతలు

ముందే కుదిరిన ఒప్పందం ప్రకారం సవరిస్తే తప్ప పదేళ్ళ తరువాత ఈ ఒడంబడికను సమీక్షించవలసి వుంటుంది.

బి. ప్రాదేశిక నిబంధనలు

తెలంగాణ ప్రాంతానికి సబార్డినేట్ సర్వీసుల్లో రిక్రూట్‌మెంట్లకు ఆ ప్రాంతాన్ని ఒక యూనిట్‌గా పరిగణించడం జరుగుతుంది. కనీసం 5 ఏళ్ళ పాటు ఆ ప్రాంతంలో వుండాలని తాత్కాలిక నిబంధనను రిక్రూట్‌మెంట్ల కోసం అమలుచేస్తారు. ఈ ప్రాదేశిక నిబంధనలు సంతృప్తికరంగా వున్న వారినే ఈ సర్వీసులలో వివిధ క్యాడర్లకు నియామకాలు జరుగుతాయి. ప్రస్తుత హైదరాబాద్ నిబంధనల ప్రకారం ఈ ప్రాదేశిక నిబంధనలను పాటించడం జరుగుతుంది.

సి. ఉర్దూ స్థాయి

అయిదేళ్ళ కాలానికి రాష్ట్ర పాలనా వ్యవహారాలు, కోర్టు వ్యవహారాల్లో ఉర్దూకి ప్రస్తుతం గల స్థాయిని కొనసాగించాలి. ఈ విధంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం సలహా ఇస్తుంది. ఇందుకు తగిన చర్యలు తీసుకోమని సూచిస్తుంది.

డి. కొత్త రాష్ట్రంలో మిగులు సిబ్బంది రిట్రెంచ్‌మెంట్

రిట్రెంచ్‌మెంట్లు వుండాలనీ, వుంటాయనీ కేంద్ర ప్రభుత్వం ఆశించడం లేదు. ఈ నిబంధనల ఉద్దేశం ఏమిటంటే హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో విలీనం అయినప్పుడు ఆ రాష్ట్ర సిబ్బంది యావత్తునూ కొత్త రాష్ట్రంలోకి బదిలీ చేయాలి. ఇందుకు స్క్రీనింగ్ వంటి ప్రక్రియలను దాటవేయాలి. అయినప్పటికీ రిట్రెంచ్‌మెంట్లు అవసరపడితే విశాలాంధ్రలోని మొత్తం సర్వీసుల యావత్ సిబ్బందిని సమాన స్థాయిలో పరిగణించడం జరుగుతుంది.

ఇ. తెలంగాణ, ఆంధ్రప్రాంతాల మధ్య ఖర్చుల పంపిణీ

రాష్ట్రానికి గల వనరుల పరిమితికి లోబడి ఖర్చులను కేటాయించడం ఆ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం, రాష్ట్ర శాసనసభ పరిధిలోని అంశం. కాబట్టి ఆంధ్రా, తెలంగాణ ప్రాంతాల ప్రతినిధులమధ్య కుదిరిన ఒప్పందం ఏమిటంటే కొత్తరాష్ట్రంలో కేంద్ర, సాధారణ పరిపాలనా ఖర్చును ఆ రెండు ప్రాంతాలూ దామాషా ప్రకారం భరించాలి. తెలంగాణ ప్రాంతం నుంచి ఖర్చులుపోను మిగిలిన ఆదాయం ఆ ప్రాంతం అభివృద్ధి నిమిత్తం నిక్షిప్తం చేయాలి. బడ్జెటరి కేటాయింపులు చేయడంలో రాష్ట్రప్రభుత్వం ఒడంబడిక షరతుల ప్రకారం మెలగడానికి స్వేచ్ఛ కలిగి వుంటుంది. ఈ ఒడంబడిక పట్ల సరైన అవగాహన ఏర్పరచుకోవాలని ఆంధ్ర ముఖ్యమంత్రికి కేంద్రం సూచిస్తుంది. సరిగా ఒడంబడికను అమలుచేసే నిమిత్తం ఈ అవగాహన కలిగి వుండాలని కేంద్రం ఆకాంక్ష.

కె.వి. రంగారెడ్డి పుస్తకంలో పెద్ద మనుషుల ఒప్పందం, రీజినల్ కమిటి నియమ నిబంధనలతో పాటు ఈ క్రింది విషయాలు కూడా పేర్కొనడం జరిగింది.

1958 ప్రథమ షెడ్యూల్ ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రాంతీయ కమిటి ఉత్తర్వులో 2,3,7,8,10,11 ఐటమ్‌లను జోడించారు.

4వ ఐటమ్‌ను 1956 రాష్ట్రాల పునర్విభజన చట్టంలోని 115-116 సెక్షన్‌లో చేర్చారు.

1958 ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రాంతీయ కమిటీ ఉత్తర్వు మొదటి షెడ్యూల్‌లో ఐటమ్ 2,7లను చేర్చారు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వ డొమిసైల్ (ప్రాదేశిక) నిబంధనలు మరియు 1958 ప్రాంతీయ కమిటి మొదటి షెడ్యూల్‌లో ఐటమ్ 6ను చేర్చారు.

తక్కిన ఐటమ్‌లను 'పెద్ద మనుషుల ఒప్పందం'గా పరిగణిస్తున్నారు.

పెద్దమనుషుల ఒప్పందం లక్ష్యాలకు కట్టుబడకుండా ఆ ఒప్పందంలోని కొన్ని నిబంధనలను తదనంతరం అమలు చేయకపోవడం వల్ల కొన్ని ఆందోళనలు తలెత్తి రాష్ట్రాన్ని మళ్ళీ విభజించాలని డిమాండ్ తలెత్తింది. 14 ఐటమ్‌లతో కూడిన పెద్దమనుషుల ఒప్పందంలో తెలంగాణా సర్వీసులు, అభివృద్ధి, వ్యవసాయ భూముల అమ్మకం, ఉర్దూహోదా, ముఖ్యమంత్రి / ఉపముఖ్యమంత్రి పదవులకు తగిన రాజకీయ ఏర్పాటు, మంత్రివర్గంలో తెలంగాణ ప్రాంతానికి ప్రాతినిధ్యం వంటి వ్యవహారాల్లో ప్రాంతీయ కమిటి నియమనిబంధనలు, పనిచేసే విధానం గురించి ఈ ఐటమ్‌లలో పేర్కొనడం జరిగింది. అయితే ప్రాంతీయ కమిటి ప్రస్థావన లేదు. మొత్తానికి అసెంబ్లీ ప్రాంతీయ కమిటీని రాజ్యాంగంలోని 371(1) అధికరణ ప్రకారం ఏర్పాటు చేశారు. ఒప్పందంలోని కొన్ని షరతుల అమలుకు వీలుగా దీనిని రూపొందించారు. తెలంగాణలో ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడిన కొత్తలో అసంతృప్తి రేకెత్తడానికి దారితీసిన పరిస్థితుల్లో పైన పేర్కొన్నది కూడా ఒకటి.

ఏకీకృత రాష్ట్రం పేరుపై తర్జన భర్జన

ఎస్ఆర్‌సి చట్టం ముసాయిదా బిల్లులో ఏకీకృత రాష్ట్రం పేరును 'ఆంధ్ర-తెలంగాణ'గా పేర్కొన్నారు. ఈ పేరుకు సంబంధించి చర్చలు జరిగిన తరువాత ఒక అవగాహన కుదిరింది. రాష్ట్రం పేరుపై ఆంధ్ర నాయకుల అభిప్రాయాన్ని దృష్టిలో వుంచుకొని జాయింట్ సెలక్ట్ కమిటి తుదకు ఆ పేరును 'ఆంధ్రప్రదేశ్'గా సవరించింది. గుంటూరులో హైకోర్ట్ బెంచ్ విషయం చర్చకు వచ్చిన మరో అంశం. అప్పుడు హైకోర్టు అక్కడే పనిచేస్తోంది. ఎస్ఆర్‌సి చట్టంలో ఈ అంశంలో సెక్షన్ 51(2) నిబంధనల్లో వుంది. హైకోర్ట్‌కు ఆ రాష్ట్రంలో ఒకచోట గాని మరిన్ని చోట్ల గాని శాశ్వత బెంచ్‌ల లేదా బెంచ్ ఏర్పాటు గురించిన నిబంధనలివి. హైకోర్ట్ ప్రిన్సిపల్ బెంచ్ కాకుండా అవసరార్థం ఈ బెంచ్‌లను లేదా బెంచ్‌ని ఏర్పాటు చేయాలని నిబంధనలు సూచిస్తున్నాయి.

పార్లమెంట్‌కు తెలంగాణ రక్షణ చర్యలు

తెలంగాణ రక్షణ చర్యల నోట్‌ను 1956 ఆగస్టు 10న లోక్‌సభలో కేంద్ర ప్రభుత్వం ప్రవేశపెట్టింది. దానిలో భాగంగా తెలంగాణ ప్రాంతం భద్రతకోసం అసెంబ్లీ రీజినల్ కమిటీ ఏర్పాటు అంశాన్ని కూడా లోక్‌సభ ముందుంచారు. ఈ అంశాలపై కేంద్రప్రభుత్వ పర్యవేక్షణకు వీలు కల్పించాలన్నది ఈ చర్యవెనుక లక్ష్యం. ఆంధ్రప్రదేశ్, బొంబాయి, పంజాబ్ రాష్ట్రాల అభివృద్ధి బోర్డుల అంశం కూడా ఈ నోట్‌లో భాగంగా సభముందుంచారు.

ఆందోళనల ఆలాపన

ఉద్యోగ నియామకాలు, ఉపాధి అవకాశాల కల్పన విషయంలో జరిగిన అన్యాయమే అసంతృప్తిని ప్రేరేపించి తెలంగాణలో 1968 డిసెంబర్‌లో మొదలైన ఉద్యమానికి ప్రాతిపదిక అయింది. తరువాత చెప్పుకోదగ్గ అంశం 'తెలంగాణ మిగులు ఆదాయం వినియోగించిన విధానం'. ఈ అంశాలపై మొదలైన ఉద్యమం మొత్తం తెలంగాణ ప్రాంతమంతటా విధ్వంసకరంగా పరిణమిస్తూ త్వరత్వరగానే విస్తరించింది. దాదాపు ఒక ఏడాది కాలం ఈ ఉద్యమం కొనసాగి 1969 ద్వితీయార్థంలో ముగిసింది. ఈ ఉద్యమమే 'జై తెలంగాణ' ఉద్యమంగా చరిత్రకు ఎక్కింది. ఈ ఉద్యమం శిఖరస్థాయిలో ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి 1969 ఏప్రిల్ 11న లోక్‌సభలో ప్రకటన చేశారు. ఆ తరువాత ఉద్యమం హింసాత్మకంగా మారింది. ఈ ప్రకటనలో శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి ప్రభుత్వానికీ, తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీకి మధ్య అవగాహనా రాహిత్యం గురించి ఘాటుగా ప్రస్తావించారు. ముఖ్యంగా 'తెలంగాణ మిగులు' గా పేరుగాంచిన అంశాలను లోతుగా ప్రస్తావించారు. ప్రభుత్వ ఉద్దేశాన్ని వివరిస్తూ తెలంగాణ ప్రాంతంలో అభివృద్ధి వేగాన్ని పెంచి, ఉపాధి అవకాశాలను మెరుగు చేయాలని పేర్కొన్నారు. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని అన్ని ప్రాంతాల్లో అభివృద్ధి మధ్య పొంతన సాధించడానికి సానుకూల పరిస్థితులు కల్పించాలని అంటూ ఈ లక్ష్య సాధనకు కేంద్ర ప్రభుత్వం సుప్రీంకోర్టు ప్రస్తుత న్యాయవాది ఛైర్మన్‌గా ఒక కమిటీని నియమిస్తుందని ప్రకటించారు. ఆ న్యాయమూర్తికి సహాయకంగా రాష్ట్ర ఆర్థిక పరిస్థితుల పట్ల అవగాహన గల నిపుణుడైన ఆర్థికవేత్తను, కాగ్ సీనియర్ ప్రతినిధిని సభ్యులుగా నియమిస్తామని కీలక ప్రకటన చేశారు. తెలంగాణకు చెందాల్సిన రెవెన్యూ మిగులు నిధులు తేల్చడానికి కేటాయింపు ప్రతిప్రాదనలు, ప్రాతినిధ్యాలు నిర్ణయించడానికి ఈ కమిటీని ఆమె సంకల్పించారు. అందుకనుగుణంగా అప్పటి సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి జస్టిస్ విశిష్ఠ భార్గవ్ ఛైర్మన్‌గా, ఆసియన్ ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ ఎడ్యుకేషనల్ ప్లానింగ్ అండ్ అడ్మినిస్ట్రేషన్ డైరెక్టర్ ప్రొ॥ ఎమ్.వి.మాథుర్, డిప్యూటీ కాగ్ హరిభూషణ్ భాను సభ్యులుగా 1969 ఏప్రిల్ 22న ఈ కమిటీని నియమించారు. 1969 మే నెలాఖరుకు ఈ కమిటీ తన నివేదికను ఇవ్వాలని ఆశించారు. అయితే తరువాత ఆ వ్యవధిని 1969 అక్టోబరు వరకు పొడిగించారు. అంతేకాకుండా తెలంగాణ ప్రజల భయాలను పోగొట్టి, నమ్మకాన్ని ప్రాదుకొల్పే నిమిత్తం 1958-68 కాలంలో తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటి పనితీరును అంచనా వేయాలని సంకల్పించారు. ఇందుకోసం 1969 ఆగస్టు 28న అసెంబ్లీ కమిటి సిఫార్సులను ఆమోదిస్తూ టిఆర్‌సి ఒక తీర్మానం ఆమోదించింది. ఈ తీర్మానాన్ని అప్పటి హోంమంత్రి జలగం వెంగళరావు ప్రవేశపెట్టారు. తెలంగాణ ప్రాంతానికి సంబంధించిన సర్వీసు నియామకాలు, ఉపాధి అవకాశాల వ్యవహారాలకు సంబంధించిన తీర్మానం ఇది.

1970 ఫిబ్రవరి 18న కేంద్ర ప్రభుత్వం ఈ క్రింది చర్యలను ప్రకటించింది :

1. తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీకి అప్పగించిన పరిశీలనాంశాల పరిధిని విస్తరించడం.

2. అందుకు సంబంధించిన కమిటి అధికారాలను విస్తరించడం.

అందుకనుగుణంగా 1958 నాటి అసలు ఉత్తర్వును సవరిస్తూ 1970 మార్చి 7న 371 అధికరణ క్రింద ఒక రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వు జారీ అయింది. ఈ ఉత్తర్వు క్రింద కొత్తగా ఈ క్రింది అంశాలు కూడా చేర్చారు.

- రాష్ట్ర ప్రభుత్వం క్రింద తెలంగాణా ప్రాంతంలో ప్రభుత్వ సర్వీసుల్లో నియామకాలకు రిక్రూట్‌మెంట్ పద్ధతులను, సూత్రాలను అనుసరించాలని నిర్దేశించారు.
- రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో తెలంగాణ ప్రాంతానికి తగినంతగా ఉపాధి అవకాశాలు పెంచాలని నిర్దేశించారు.

టిఆర్‌సిని ఎవరేమన్నారు?

'ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం – రాజకీయాలు' అనే తన గ్రంథంలో కె.వి.ఎన్. రావు 1955–68 దశాబ్దంలో రీజనల్ కమిటి చాలా చురుగ్గా పనిచేసిందని పేర్కొన్నారు.

'కాంగ్రెస్ పార్టీ మరియు రాజకీయాలు' అనే తన పుస్తకంలో – తన ఛైర్మన్‌గిరి కాలంలోనే తెలంగాణ ఎమ్మెల్లేలతో కూడిన రీజనల్ కమిటి పాలనా యంత్రాంగంపై అక్కసు పెంచుకుందన్నారు. 1968 దాకా కమిటి సమర్థంగా పనిచేసి ఆ తరువాత ఒక బలమైన శక్తిగా అవతరించిందని కూడా ఆయన అన్నారు. ప్రాంతీయ అసమానతలను బైట పెట్టడం ద్వారా తెలంగాణ ఆందోళనకు అది న్యాయబద్ధత కల్పించిందని కూడా పేర్కొన్నారు.

'తెలంగాణ మరియు ఆంధ్ర ఆందోళన' అన్న తన గ్రంథంలో కె.ఆర్. ఆచార్య తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీని ఇలా పేర్కొన్నారు :-

తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటి ఆ ప్రాంతపు ప్రయోజనాలను కాపాడేంత దార్శనికత కలది కాదని సాధారణంగా అందరూ భావిస్తారు. కానీ ఆ ప్రాంతం నిర్లక్ష్యానికి గురవడానికి ఆ కమిటి ఛైర్మనే ప్రధానకారణమని కూడా అందరూ అంటారు. రాజకీయ పరిస్థితి తనకు అనుకూలించనప్పుడు ఆయన అలా అంటూ వుంటారు. కానీ రీజనల్ కమిటి కల్పించిన స్థితి, అప్పగించిన అధికారాలే దాని అసమర్థ పనితీరుకు కారణం. ప్లానింగ్ తదితర అంశాలను కూడా రీజనల్ కమిటి అధికార పరిధిలోకి చేర్చడం ద్వారా తెలంగాణ ప్రాంతపు అన్ని సమస్యలను తీర్చవచ్చు.

ఈ విధంగా రీజనల్ కమిటి పనితీరు వివాదాస్పదమైంది. అయితే 1958–68 నాటి మొత్తం పరిస్థితిని అంచనా వేస్తే కమిటీకి అవకాశాలు పరిమితమని చెప్పవచ్చు. ముఖ్యంగా తెలంగాణ అభివృద్ధికి కీలకమైన సామాజిక ఆర్థిక అంశాల్లో కమిటీ పాత్ర పరిమితం. కమిటీ షెడ్యూల్లో సర్వీసు వ్యవహారాలు చేర్చలేదు. అలాగే భారీ పరిశ్రమల రంగంలో కూడా కమిటి అధికారాలు పరిమితం.

క్లుప్తంగా చెప్పాలంటే 1970 అనంతర కాలంలో తెలంగాణ రీజినల్ కమిటి (టిఆర్‌సి) మరింత పటిష్టవంతంగా రూపొందాలి. ఇది అందరి వృత్తినిపుణుల అభిప్రాయం. కానీ తదనంతర పరిణామాలు, షడ్సూత్రప్రణాళిక రూపొందడానికి దారితీశాయి. అందువల్ల టిఆర్‌సి కాలం చెల్లినదైపోయింది. 1973లో తుదకు టిఆర్‌సి రద్దయింది. అయితే ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక కేవలం తెలంగాణాకు వర్తించేది కాదు. మొత్తం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో మూడు ప్రాంతాలలోని వెనుకబడ్డ ప్రాంతాలు సమగ్రంగా అభివృద్ధి చేయడానికి ఈ ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక ప్రయత్నించింది.

అందుచేత రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమిటి తన నివేదికలో తెలంగాణ ప్రాంతం విద్యావకాశాల పట్ల భయాలు వ్యక్తం చేసింది. విద్యారంగంలో వెనుకబడి వున్న తెలంగాణ ప్రాంతాన్ని అభివృద్ధి చెందిన ఆంధ్రప్రాంతపు వారు వలసలతో ముంచెత్తుతారనీ, అనేక రకాల దోపిడీలకు గురి చేస్తారని ఎస్ఆర్‌సి నివేదిక పేర్కొంది. ఈ భయాలు

పోగొట్టడానికి పెద్దమనుషుల ఒప్పందంలో సర్వీసుల విషయంలో అయిదేళ్ళపాటు తెలంగాణను ఒక యూనిట్‌గా పరిగణించాలన్న షరతును చేర్చింది. నిజానికి విద్యా విషయకంగా తెలంగాణాను అభివృద్ధి చేసే ప్రయత్నాలు చిత్తశుద్ధితో జరిగివుంటే అక్కడ ఉపాధి అవకాశాలు పెరగడానికి వీలుగా వుండేది. అలాగే సబార్డినేట్ ఇతర సర్వీసుల్లోకి రిక్రూట్‌మెంట్లకు సంబంధించిన ప్రాదేశిక నియమాలను పాటించడం ద్వారా కూడా నిర్దేశించిన అయిదేళ్ళ కాలంపాటు తెలంగాణా ప్రాంతాన్ని ఒక యూనిట్‌గా అభివృద్ధి చేయడం సాధ్యమయ్యేది. 1957 పబ్లిక్ ఎంప్లాయిమెంట్ చట్టం ద్వారా దేశం మొత్తంలో అన్నిచోట్లా ఇటువంటి నిబంధనలు, షరతులు రద్దయిపోయాయి. భారత ప్రభుత్వం రాజ్యాంగంలోని అధికరణ 16(3) ద్వారా 1957లో ఈ ప్రభుత్వ నియామకాల చట్టాన్ని తెచ్చింది. కానీ ఆంధ్రప్రదేశ్, హిమాచల్‌ప్రదేశ్, మణిపూర్, త్రిపురలో నెలకొన్న ప్రత్యేక పరిస్థితులను దృష్టిలో వుంచుకొని ప్రత్యేక సర్వీసులకు నియామకాల నిమిత్తం కేంద్ర ప్రభుత్వం కొన్ని నిబంధనలను చేయడానికి ఈ చట్టం స్ఫూర్తి నిచ్చింది. దానిక్రింద కేంద్ర ప్రభుత్వం 1959 ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ నియామకాలు ప్రత్యేక చట్టాన్ని తెచ్చింది. దీని క్రింద తెలంగాణ ప్రాంతంలో కనీసం 15 ఏళ్ళపాటు నివసించిన వ్యక్తులకే ప్రత్యేక కేటగిరీలో ఉపాధి కల్పించడం సాధ్యం.

ముల్కీ నిబంధనలు, ప్రభుత్వ నియామకాల చట్టం 1957లో రద్దు చేసే దాకా మాత్రమే అమలులో వున్నాయి. ఈ చట్టం క్రింద తెలంగాణ ముల్కీలకు ఉద్దేశించిన ఉద్యోగాల్లో ముల్కీలు కాని వారిని విరివిగా నియమిస్తున్నారని రీజనల్ కమిటీ ప్రభుత్వం దృష్టికి చాలాసార్లు తెచ్చింది. ఈ 1957 చట్టాన్ని 5ఏళ్ళు పొడిగించాలని 1964లో తిరిగి 1969లో రీజనల్ కమిటి ప్రభుత్వాన్ని కోరింది. కానీ నియామకాలు, ప్రమోషన్లలో ప్రభుత్వం తనకు వీలైనదే అనేక కేసులలో చేసింది.

హైదరాబాద్‌కు వలసల ఆదిపర్వం

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పాటు కాలంలో, 1956లో ఏర్పడిన తరువాత హైదరాబాద్‌కు కోస్తా ఆంధ్రనుంచి వలసలు మొదలై సామాజిక ఉద్రిక్తతలకు దారితీశాయి. నెమ్మదిగా ఈ అసంతృప్తి తెలంగాణలోని ప్రభుత్వ ఉద్యోగులకు, నిరుద్యోగ యువతకు వ్యాపించింది. తమని నిర్లక్ష్యం చేస్తున్నారనీ కోస్తా ఆంధ్ర ప్రాంతానికి చెందిన పెత్తందారీ వర్గాలు, దూసుకుపోయే గుణం వున్న పారిశ్రామిక వేత్తలూ తమ అవకాశాలను ఆక్రమిస్తున్నారని వారు భావించడం తీవ్రమైంది. తెలంగాణ ప్రాంతంలో అన్ని అర్హతలున్నవారిని కాదని కోస్తా ఆంధ్రప్రాంతం వారితో ఉన్నత పదవులను నింపేస్తున్నారని తీవ్ర అసంతృప్తి రగిలింది. బొంబాయి, మైసూర్ రాష్ట్రాల నుంచి కూడా అర్హులంటూ అభ్యర్థులను రప్పించి పదవులు కట్టబెడుతున్నారని ఆరోపణలు ముంచెత్తాయి. ఇటువంటి పరిస్థితుల నుంచి రక్షణకు 1968 జూలై 10న తెలంగాణ పరిరక్షణ దినాన్ని ప్రారంభించడం తెలంగాణ ప్రాంతంలో మొదలైంది.

1957 పబ్లిక్ ఎంప్లాయిమెంట్ చట్టం క్రిందకు ఆంధ్రప్రదేశ్ స్టేట్ ఎలక్ట్రిసిటీ బోర్డ్ రాదని హైకోర్టు తీర్పు నివ్వడంతో 1969 జనవరిలో తెలంగాణాలో ఆందోళన మొదలైంది. అదే నెలలో ఖమ్మం విద్యార్థి ఒకరు నిరాహారదీక్ష ప్రారంభించడంతో ప్రజల ఆగ్రహం, అసంతృప్తులు మిన్నంటి ఉద్యమానికి దారితీశాయి. జనవరి మధ్య నాటికి ఈ ఉద్యమం తెలంగాణా జిల్లాల్లో ఉధృత రూపం దాల్చింది. అప్పుడే రాష్ట్ర విభజన నినాదం బయలుదేరింది. తెలంగాణకు చెందిన తెలంగాణ నాన్‌గెజిటెడ్ ఉద్యోగులు ఆంధ్రప్రాంతం వారిని వెళ్ళిపోవలసిందిగా కోరుతూ ఉద్యమంలో చేరారు. అప్పుడు కోస్తా ఆంధ్రకు చెందిన ఆరువేలమంది తెలంగాణ ఉద్యోగాల్లో ఉన్నారు. కొన్ని ప్రాంతాల్లో ఉద్యమం హింసాత్మకంగా మారింది. 1969 జనవరి 18-19 తేదీల్లో రాష్ట్రానికి చెందిన అన్ని పార్టీల నాయకులతో అఖిలపక్ష సమావేశాన్ని ఏర్పాటు చేయడం ద్వారా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్పందించింది. తెలంగాణా నుంచి కోస్తా ఆంధ్ర ఉద్యోగులను వెనక్కి పంపాలన్న డిమాండ్‌తో సహా తెలంగాణకు చెందిన మిగులు నిధుల

మొత్తం గురించి చర్చలు జరిగాయి. తెలంగాణ ఆదాయంలో మిగులు నిధులు ఎంత? అనే విషయాన్ని ప్రభుత్వం నియమించే సీనియర్ అధికారి నిర్ణయించడానికి, కోస్తా ఆంధ్రప్రాంతంలో ఉద్యోగాలను కల్పించడం ద్వారా ఆ ప్రాంతం వారిని అక్కడకు పంపేయడానికి ఒప్పందం కుదిరింది. అయితే దురదృష్టవశాత్తు 1969 జనవరి 20న ఆందోళనకారులైన విద్యార్థులపై పోలీసు కాల్పులు జరిగి పరిస్థితి అదుపు తప్పింది. విద్యార్థులు ఈ సంఘటనతో మరింతగా రెచ్చిపోయారు. ఫలితంగా అఖిలపక్ష సమావేశంలో కుదిరిన నిర్ణయాలను శాంతికోసం విన్నపాలు వృథాప్రయాసగా మిగిలాయి. జనవరి 22న తెలంగాణా అంతట ఉద్యమం హింసాత్మక రూపం దాల్చింది. ప్రభుత్వ ప్రైవేటు ఆస్తులకు తీవ్రనష్టం సంభవించింది. దీనితో నాన్‌ముల్కీ అధికారులందరినీ వారి ప్రస్తుత పదవుల నుంచి తొలగించడానికి ప్రభుత్వం హామీ ఇచ్చింది. ఇందుకు 1969 ఫిబ్రవరి 28ని గడువుగా ప్రకటించింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ విద్యుత్‌బోర్డుకు కూడా ముల్కీ నిబంధనలన్నీ వర్తింపచేస్తున్నట్లు రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ప్రకటించింది. ఆ బోర్డుకు రాష్ట్రమే నిధులు కల్పిస్తుందన్న తర్కంతో ఇందుకు సంసిద్ధత ప్రకటించింది. తెలంగాణ మిగులు నిధుల నిర్ధారణకు సీనియర్ అధికారిని నియమించేందుకు కాగ్ సమ్మతి తెలిపింది. ఈ హామీల ఫలితంగా కోస్తా ఆంధ్ర, రాయలసీమ ప్రాంతాల్లో హింసాత్మక ఘటనలు రేకెత్తాయి. ఆ తరువాత తెలంగాణా విద్యార్థి కార్యాచరణ కమిటీ ప్రత్యేక రాష్ట్రం ఏర్పడేదాకా తరగతుల బహిష్కరణకు విద్యార్థి లోకానికి పిలుపునిచ్చింది. పూర్వపు ఉపముఖ్యమంత్రి కె.వి.రంగారెడ్డి కూడా విద్యార్థులతో చేతులు కలిపారు. ప్రత్యేక రాష్ట్రం లేకుండా తెలంగాణకు జరిగిన అన్యాయం నివృత్తి కాదని ఆయన పేర్కొన్నారు. ముల్కీ కాని ఉద్యోగులను వెనక్కి పంపేయడానికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం తీసుకున్న నిర్ణయంపై సుప్రీంకోర్టు ఇంజంక్షన్ (తాత్కాలిక నిలిపివేత) ఉత్తర్వును జారీ చేసింది. పర్యవసానంగా ప్రత్యేక రాష్ట్రం కోసం తెలంగాణలో ఉద్యమం మరింతగా ఘాటెక్కింది.

ఈ పరిస్థితిని జాగ్రత్తగా గమనిస్తున్న ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి 1969 ఏప్రిల్ 11న 8 సూత్రాల పథకాన్ని లోక్‌సభలో సమస్య పరిష్కారం కోసం ప్రకటించింది. అసంతృప్తికి దారితీసిన అన్ని అంశాలపై పరిష్కారాలను ఈ పథకం నిర్దేశించింది. తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందిన కాంగ్రెసేతర పార్టీలు, కాంగ్రెస్‌లోని అసంతృప్తి నాయకుల వాదనను ఈ ఎనిమిది సూత్రాల ప్రణాళిక పరిగణనలోకి తీసుకోలేదు. ఫలితంగా విద్యార్థుల ఆందోళన కొందరి రాజకీయ పార్టీల నాయకుల చేతుల్లోకిపోయింది. వారు 'తెలంగాణ ప్రజాసమితి' పేరిట వేరు కుంపటిగా రూపొందారు. తదనంతరం ఈ సమితి వ్యూహాత్మకంగా ఉద్యమాన్ని నిర్వహించడం మొదలుపెట్టింది. ప్రత్యేక తెలంగాణ రాష్ట్రం ఏర్పాటే ఈ సమితి ఏకైక లక్ష్యం. ఉద్యమంలో నున్న రాజకీయ నాయకులతో ప్రభుత్వం కఠినంగా వ్యవహరించింది. నవంబరు దాకా ఉద్యమం సాగాక సమితిలో చీలిక వచ్చింది. మెల్లగా కాలం గడుస్తున్నకొద్దీ మామూలు పరిస్థితులు తిరిగి నెలకొన్నాయి.

ఆందోళనతో తెలంగాణాకు జరిగిన మేలు

1969 జైతెలంగాణ ఆందోళన వల్ల జరిగిన మేలు ఏమిటంటే –

1. ప్రభుత్వం తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీని పటిష్ట పరిచింది.

2. తెలంగాణ ఆదాయంలో మిగులు నిధులు ఎంత? అనేది హేతుబద్ధంగా లెక్కించేందుకు చర్యలు తీసుకున్నారు.

3. తెలంగాణ ప్రాంతంలో విద్యాసంస్థల సంఖ్య పెరిగింది.

4. తెలంగాణలోని ఆరు జిల్లాలు, రాయలసీమ ప్రాంతంలో పరిశ్రమలకు ప్రత్యేక సబ్సిడీలు అమలులోకి వచ్చాయి. రాజకీయ రంగంలో 1971 సెప్టెంబరులో పి.వి.నర్సిహారావు ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి పదవి చేపట్టి ఆ పదవి అలంకరించిన మొదటి తెలంగాణ వ్యక్తి అయ్యారు.

1956లో హైదరాబాద్ రాష్ట్రాన్ని మూడు ముక్కలుగా (భాషాపరం) విభజించాక తెలంగాణా ప్రాంతంలో ముల్కీ నిబంధనలు అములులో కొనసాగాయి. ఫలితంగా తెలంగాణ ప్రాంతంలో ప్రభుత్వం సర్వీసుల ప్రవేశం దుర్లభమైనట్లుగా కోస్తా ఆంధ్ర ప్రాంత ప్రజలు ఇరకాటం ఫీలయ్యారు. ముఖ్యంగా ముల్కీ నిబంధనలు గట్టిగా అమలులోగల హైదరాబాద్ నగర విషయంలో ఇటువంటి అభిప్రాయాలు బలపడ్డాయి. తమ సొంత రాష్ట్రంలోనే తమకు వివక్ష ఎదురౌతోందని వారు తలపోశారు. అందుకు కొందరు కోస్తా ఆంధ్ర ఉద్యోగులు అసలు ముల్కీ నిబంధనలే చెల్లవని హైకోర్టులో సవాలు చేశారు. 1972 ఫిబ్రవరి 14న హైకోర్టు ఫుల్‌బెంచ్ ముల్కీ నిబంధనలు చెల్లవని తీర్పునిచ్చింది. ఇది ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వానికి ఒక పెద్ద కుదుపు కాగా తెలంగాణ ప్రాంతంలో ప్రజలు హతాశులవడానికి దారితీసింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు తీర్పునకు వ్యతిరేకంగా సుప్రీంకోర్టుకు అపీలు చేయాలని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం నిర్ణయించింది. అంతే కాకుండా సర్వీసుల ప్రాంతీయకరణ చర్యల అమలు కొనసాగిస్తామని కూడా ప్రకటించింది. ఉపాధి అవకాశాల విషయంలో తెలంగాణా ప్రజల ప్రయోజనాల రక్షణకు ఈ చర్యలు తీసుకుంటామని ప్రకటించింది. 1972 అక్టోబరు 3న సుప్రీంకోర్టు ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు ఇచ్చిన మునుపటి ఉత్తర్వులను తలక్రిందులు చేసింది. ముల్కీ నిబంధనలు చెల్లుతాయని అవి అమలులో ఉన్నాయని తీర్పు నిచ్చింది. ఈ తీర్పు కోస్తా ఆంధ్ర ప్రజలను నిరాశపరచింది. తాము సొంత రాష్ట్ర రాజధానిలో ద్వితీయ శ్రేణి పౌరులుగా మిగిలామని వారు ఆవేదన చెందారు. తమ ఆత్మగౌరవం నిలుపుకోవడానికి తెలంగాణవారితో సంబంధాలను తెగతెంపులు చేసుకోవాలని వారు నిర్ణయించారు. ఈ నేపథ్యమే 'జైఆంధ్ర ఆందోళన'రేకెత్తడానికి మూలం. పరిస్థితిని చక్కదిద్దడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం రంగప్రవేశం చేసింది. 1977 దాకా జంట నగరాల్లో, 1980 దాకా తక్కిన తెలంగాణ జిల్లాల్లో ముల్కీ నిబంధనలు అమలులో ఉండేలా అవగాహన కుదర్చడానికి ప్రయత్నించింది. ఈ మేరకు కేంద్ర ప్రభుత్వం పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టిన బిల్లు 1972 డిసెంబరు 31న ఆమోదం పొందినది. ఈ చర్చలో జోక్యం చేసుకుంటూ అప్పటి ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి ఏమన్నారంటే –

'మనం ప్రజల మనోభావాలకు విలువనివ్వాలి. కాని ఆ భావాల ఉరవడిలో కొట్టుకుపోకూడదు. ప్రజలకు అధిక ప్రయోజనాలు ఏ మార్గంలో చేకూరుతాయన్నదే మన ఆలోచన కావాలి'.

'మనం వివిధ రాష్ట్రాలను ఏర్పరచుకోవడంలో ఓ సమూల హేతుబద్ధత వుంది. క్షణికావేశాలకు విలువనిచ్చి ఈ హేతుబద్ధ పునాదికి మనం చేటు తేకుండా వుండడానికి సదాప్రయత్నించాలి.'

'ఆ ప్రాంతపు ప్రజల ప్రయోజనాల గురించి ప్రభుత్వం ప్రశాంతంగా ఆలోచించి వారికి ఏది మేలు అన్నది తేల్చాలి'.

ఈ బిల్లు ఆమోదం పొందడంతో ఆంధ్ర ప్రాంతపు ప్రజలు దిగ్భ్రాంతులయ్యారు. ముల్కీ నిబంధనలు ఏకమొత్తంగా తక్షణమే రద్దవ్వాలనే వారు కోరుకోవడంతో ఈ బిల్లు ఆమోదం వారిని నిర్ఘాంతపరిచింది.

కోస్తా ఆంధ్రకు చెందిన కాంగ్రెస్ వారు 1972 డిసెంబరు 31 తిరుపతిలో మహాసభ జరిపారు. ఈ సభకు

అసెంబ్లీ, కౌన్సిల్‌తో సహా అనేకమంది కాంగ్రెస్ వాదులు, జిల్లా పరిషత్ అధ్యక్షులు ఛైర్మన్ చాలామంది హాజరయ్యారు. అప్పటిదాకా ఉపముఖ్యమంత్రిగా వుండి సభకు ముందే ఆ పదవికి రాజీనామా చేసి బి.వి. సుబ్బారెడ్డి ఆ సభకు అధ్యక్షత వహించారు. ఈ సభలోనే కాంగ్రెస్ వాదులు 'రాష్ట్రప్రభుత్వాన్ని స్తంభింపచేద్దాం' పిలుపునిచ్చారు. నిషేధాజ్ఞలు ధిక్కరించడం, పన్నుల ఎగవేత ద్వారా ప్రభుత్వ నవనాడులు స్తంభింపజేయాలని పిలుపునిచ్చారు. ఆ పిలుపు జైఆంధ్ర ఉద్యమానికి నాందిపలికింది. ఆ ఉద్యమం దావానలం లాగా వ్యాపించింది. నిజంగానే రాష్ట్ర ప్రభుత్వాన్ని స్తంభింప జేసింది. ఆ ఉద్యమం రెండు నెలలపాటు కొనసాగి ప్రభుత్వ ప్రైవేటు ఆస్తులకు విస్తారంగా నష్టం తెచ్చింది. ఎందరో చనిపోయారు. అనేకమంది గాయపడ్డారు. ఉద్యమ తీవ్రతతో సహా ఈ పరిస్థితులన్నింటినీ పరిగణనలోకి తీసుకుని 1973 జనవరిలో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో రాష్ట్రపతి పాలనను విధించారు. 1973 మార్చి 18న చిత్తూరులో ఆంధ్రనాయకులు సమావేశమై ఈ పరిస్థితిని చక్కదిద్దాలని తీర్మానించారు గాని పెద్దగా అనుకున్నదిసాధించ లేకపోయారు.

ఎవరు ముల్కీ?

ఈ లోగా ముల్కీ నిబంధనల నిర్వచనానికి సంబంధించిన మరోమలుపు చోటుచేసుకుంది. 1973 ఫిబ్రవరి 16న ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు ఒక కీలకమైన తీర్పునిచ్చింది. తెలంగాణ ప్రాంతానికి బయట నుంచి వచ్చి స్థిరపడిన వారిని కూడా ముల్కీలు అనవచ్చని ఆ తీర్పు సారాంశం. తెలంగాణాలోనే పుట్టి పెరిగిన వారిని మాత్రమే ముల్కీలుగా పరిగణించడం సబబు కాదని స్పష్టం చేసింది. ఈ నిర్ణయం ఫలితంగా ముల్కీ నిబంధన ప్రయోజనాన్ని తాము కోల్పాయని తెలంగాణ ప్రజలు ప్రకటించారు. మరో పరిణామంగా 1973 జూలై 11న ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు మరో తీర్పునిచ్చింది. ముల్కీనిబంధన ఆరంభంలో నియామకానికి మాత్రమే వర్తిస్తుంది తప్ప అనంతర ప్రమోషన్, సీనియారిటి, వివర్షన్, రిట్రెంచ్‌మెంట్లకు కాదని హైకోర్టు స్పష్టం చేసింది. ఈ పరిణామాల ఫలితంగా ప్రజల మద్దతు కోల్పోయిన ఇరుప్రాంతాల కాంగ్రెసు వారు ప్రతిష్ఠ కాపాడుకోవడానికి తమ ఆందోళనా మార్గాలనుండి విరమించాలని నిర్ణయించుకున్నారు.

మళ్ళీ ఇందిర ప్రమేయం

ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ ఈ దశలో జోక్యం చేసుకొని ఇరుపక్షాలతో సుదీర్ఘ చర్చల తరువాత ఆరు సూత్రాల ప్రణాళికను రూపొందించారు. 'పెద్దమనుషుల ఒప్పందం'లోని అంశాలకే ఈ ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక సమగ్రరూపం కల్పించింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రజల భావనాత్మక ఐక్యతకు నాందీబీజాలు నాటాలన్నది ఈ పథకం ముఖ్య ఉద్దేశం. 1973లో 32వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా ఈ పథకం సమర్ధంగా అమలు చేయడానికి వీలు ఏర్పరిచారు.

పైన పేర్కొన్న పరిణామాల నేపథ్యంలో 1973లో ముల్కీ నిబంధనలను రద్దుచేశారు. 1973 సెప్టెంబరు 21, అక్టోబరు 22న ముల్కీ నిబంధనల రద్దు చట్టాన్ని ఆరు సూత్రాల ప్రణాళికను ప్రకటించారు. ఆరు సూత్రాల ప్రణాళికలో ఈ క్రింది అంశాలు ఉద్ఘాటించారు.

1. రాష్ట్రస్థాయిలో ప్రణాళికాబోర్డు రూపకల్పన వివిధ వెనుకబడిన ప్రాంతాలకు ఉపకమిటీల నియామకం.

2. విద్యాసంస్థల్లో ప్రవేశానికి స్థానిక అభ్యర్థులకు ప్రాధాన్యత నివ్వడం కొత్తగా హైదరాబాదులో సెంట్రలల్ యూనివర్శిటీని ఏర్పాటు చేయడం.

3. నేరుగా రిక్రూట్‌మెంట్ల విషయంలో స్థానిక అభ్యర్థులకు నిర్ణీత పరిధి మేరకు ప్రాధాన్యత నివ్వడం, స్థానిక క్యాడర్లను నిర్వహించడం.

4. అడ్మినిస్ట్రేటివ్ ట్రిబ్యునల్ రూపకల్పన

5. పై లక్ష్యాలను ఉద్దేశించి రాజ్యాంగాన్ని తగిన విధంగా సవరించడం

పై అంశాల దృష్ట్యా ముల్కీ నిబంధనలను కొనసాగించ నవసరం లేదు. రీజనల్ కమిటీ అవసరం తీరిపోయింది.

ఆంధ్రప్రదేశ్ (1973–2000)

ఆరు సూత్రాల ప్రణాళికలను రాజ్యాంగంలో పొందుపరిచారు. 1975 ఫిబ్రవరి 20న రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వు కూడా వెలువడింది. (జి.ఓ.ఎమ్.ఎస్.నెం. 674). ఈ ఉత్తర్వు రూపొందిన 1973 సెప్టెంబరు నుంచి ఉత్తర్వు అమలు ప్రారంభమైన 1875 ఫిబ్రవరి దాకా మధ్యకాలంలో రెండు ముఖ్యమైన పరిణామాలు సంభవించాయి. 1. 1973 డిసెంబరు 31న ముల్కీ నిబంధనలు రద్దుకాగా రెండవది 1974 జనవరి 1న తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీని ఎత్తివేయడం. ఆరుసూత్రాల ప్రణాళికకు చట్టబద్ధత కల్పించే బిల్లును పార్లమెంటు 311–8 ఓట్లతో ఘనంగా గెలిపించింది. ఈ సూత్రం ఫలితంగానే 1973–1982 కాలంలో తెలంగాణ సారధ్యంలోనే ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రజాప్రభుత్వాలు నడిచాయి. 1978 ఎన్నికలు జరిగాక వ్యవసాయ పారిశ్రామిక రంగాల్లో అభివృద్ధి జోరందుకుని ఆర్థికాభివృద్ధి కార్యకలాపాలు వేగవంతమయ్యాయి. ఎమర్జన్సీ తరువాత 1977లో జరిగిన ఎన్నికల్లో యాధృచ్ఛికంగా అన్ని రాష్ట్రాల్లో ఇందిర సారధ్యంలోని కాంగ్రెస్ పార్టీ ఓడిపోగా ఒక్క ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 42 లోక్‌సభ సీట్లకు 41ని గెలిచింది. 1978 ఫిబ్రవరిలో జరిగిన అసెంబ్లీ ఎన్నికల్లో ఇందిర సారధ్యంలోని కాంగ్రెస్ పార్టీ అధికారంలో లేనప్పటికీ అది సంచలన విజయం సాధించింది. ఎన్నికల తరువాత నెల రోజులకే ఆ పార్టీ మరోసారి చీలింది. 1978 అసెంబ్లీ ఎన్నికల ఫలితాలు శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి చూచిస్తున్న ఎ. ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏకత్వరూపాన్ని సమర్థించినట్లు భావించాలి. ఇంతకుముందు ప్రత్యేక తెలంగాణ వాదాన్ని బలపరచిన మర్రిచెన్నారెడ్డి ఇప్పుడు 1978 మార్చి 6న ముఖ్యమంత్రి అయ్యారు. ఈ సందర్భంలోనే ఆయన *'ప్రత్యేక తెలంగాణకు అంశానికిప్పుడు సందర్భశుద్ధి లేదు'* అని కీలక ప్రకటన చేశారు. 1982 నుంచి తెలంగాణాకు చెందిన నాయకుడెవరూ ముఖ్యమంత్రి కాలేదన్నది ఇక్కడ అప్రస్తుతం. (1989 డిసెంబరు నుంచి 1990 డిసెంబరు దాకా ఒక్క ఏడాదిపాటు మర్రి చెన్నారెడ్డి ముఖ్యమంత్రి కావడం మినహా).

షట్సూత్ర ప్రణాళికకు అనుగుణంగా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం రాష్ట్రానికి ఒక ప్రణాళికా బోర్డును ఏర్పాటు చేయడంతో పాటు రాష్ట్రంలోని అనేక వెనుకబడిన ప్రాంతాలకు సబ్‌కమిటీలను నియమించింది. అలాగే కోస్తా ఆంధ్ర, రాయలసీమ, తెలంగాణాలకు కూడా ప్రణాళికా బోర్డులను ఏర్పాటు చేసింది. విద్యారంగానికి సంబంధించి 'ఆంధ్రప్రదేశ్ విద్యాసంస్థల (అడ్మిషన్ల క్రమబద్ధీకరణ) 1974 ఉత్తర్వులు అదే సంవత్సరం రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వు ద్వారా జారీ చేసింది. 1974లో పార్లమెంటు చట్టం ద్వారా హైదరాబాద్ యూనివర్శిటీని ఏర్పాటు చేసింది. ఇన్ని చర్యలు తీసుకున్నప్పటికీ తెలంగాణా ప్రాంతం విద్యారంగంలో నిర్లక్ష్యానికి గురైందన్న విమర్శలు ఆగలేదు.

ఇక ఆంధ్రప్రదేశ్ 1975 అడ్మినిస్ట్రేటివ్ ట్రిబ్యునల్ ఆర్డర్ అదే సంవత్సరం మేలో జారీ అయింది. సర్వీసులకు సంబంధించిన ఫిర్యాదులు వినడానికి ఈ ట్రిబ్యునల్ ఏర్పడింది. 1975 తదనంతరం ఆంధ్రప్రదేశ్ పబ్లిక్ ఎంప్లాయిమెంట్ (లోకల్ కేడర్ల నిర్వహణ, రిక్రూట్‌మెంట్ క్రమబద్ధీకరణ) ఉత్తర్వు జారీ అయింది.

ఆరు సూత్రాల ఆవశక్యత

ఆ విధంగా ఆరు సూత్రాల ప్రణాళిక రాష్ట్ర అభివృద్ధికి వ్యూహాన్ని, విద్యాభివృద్ధికి ఒక విధానాన్ని రిక్రూట్‌మెంట్లకు ఒక పద్ధతిని నిర్దేశించింది. రాష్ట్రాల వెనుకబడిన ప్రాంతాల అభివృద్ధికి కూడా అత్యవసరమైన ఒక వ్యూహాన్ని రచించింది. రాష్ట్ర రాజధాని ప్రణాళికబద్ధ అభివృద్ధికి విస్పష్టంగా నిర్దేశించిన వనరులతో ఒక పథకాన్ని తెచ్చింది. రాష్ట్ర శాసనసభలో వెనుకబడిన ప్రాంతాల ప్రతినిధుల ప్రమేయాన్ని వీలుకల్పించింది. ఈ లక్ష్యాల సాధనకు రాష్ట్రస్థాయిలోనే కాకుండా ప్రాంతాల స్థాయిలో కూడా అభివృద్ధి బోర్డులను నెలకొల్పడం ద్వారా మార్గం సుగమం

చేసింది. పూర్వపు పెద్దమనుషుల ఒప్పందం తెలంగాణ ప్రాంతం ప్రాధాన్యతగా రూపుదిద్దుకుంటే ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక మొత్తం రాష్ట్రం అభివృద్ధికి బాట వేసిందని చెప్పవచ్చు. మొత్తానికి ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక రాష్ట్ర ప్రజల ఆమోదముద్రను విశేషంగా పొందింది. 1956లో విశాలాంధ్ర ఏర్పడేటప్పుడు వున్న ప్రాంతాలవారీ భయాలకు తెరదించింది. తెలుగు ఉపజాతీయత పెంపొందించడంలో ఈ పథకం విజయం సాధించింది. ఈ క్రమంలో ప్రత్యేక తెలంగాణ / హైదరాబాద్ వాదన తగ్గుముఖం పట్టి మొత్తం తెలుగువారి ఆత్మగౌరవం సమస్య తెరమీదకు వచ్చింది. ఇదిలా వుండగా 1972 డిసెంబరు 22న ఏర్పాటు భావాలు శిఖరస్థాయిలో వున్న తరుణంలో ప్రధాని శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి లోక్‌సభ చర్చలో చేసిన సుదీర్ఘ ప్రసంగం సంక్షిప్త పాఠాన్ని దిగువన ఇస్తున్నాం.

'మన రాజ్యాంగంలో మొట్టమొదటి అధికరణే భారతదేశాన్ని రాష్ట్రాల సమాఖ్యగా పేర్కొంటోంది. ప్రతి ఒక్క రాష్ట్రానికి సుదీర్ఘమైన సాంస్కృతిక, చారిత్రక నేపథ్యం వుంది. ప్రతి ఒక్క రాష్ట్రం ఏదో ఒక ప్రత్యేకతతో రాజకీయ అస్తిత్వాన్ని, గుర్తింపును పొంది వుంది. ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రం వేలాది సంవత్సరాల పాటు ప్రత్యేకమైన సాంస్కృతిక వేదికగా విలసిల్లుతోంది.....చరిత్రలో చాలాకాలం పాటు ఇప్పుడు ఆంధ్రప్రదేశ్‌గా ఏర్పడినచాలా ప్రాంతాలు ఒకే గొడుగు క్రింద వుండేవి..... బహుశా ఈ సుదీర్ఘ చరిత్రే తెలుగు వారికి స్ఫూర్తిగా నిలిచి తెలుగు భాషా ప్రాంతాలన్నీ ఒకే గొడుగు క్రిందకు రావడం కోసం పోరాటం సల్పే శక్తినిచ్చింది. కొంతమంది ప్రజలు హైదరాబాద్ రాష్ట్రం ప్రత్యేకత నిలుపుకోవాలని డిమాండ్ చేస్తున్న తరుణంలో తెలుగువారందరి మనోభీష్టమే వారిని ఆంధ్రప్రదేశ్‌గా కలిపిందని నేను భావిస్తున్నాను......

జాతీయోద్యమంలో భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాల ప్రశ్న ఒక అంతర్భాగమని చెప్పటం యదార్థమే. దాన్నుంచి దూరంగా జరిగే ప్రశ్నలేదు. భాష ప్రాతిపదికగా ఒకప్పుడు ప్రత్యేక ప్రతిపత్తితో విడివిగా వున్న ప్రాంతాలన్నీ ఇప్పుడు ఏక రాష్ట్రంగా అస్తిత్వంలోకి వచ్చాయి.....

నేను సమైఖ్య రాష్ట్రానికే గట్టిగా కట్టుబడి వున్నాను.... మనకి ఎన్ని రాష్ట్రాలున్నాయి? అన్నది ప్రశ్నకాదు. అసంఖ్యాక అంశాల్లో ఇరుగుపొరుగుతో కలిసి మెలగవలసిందే. కేవలం వేర్పడినంత మాత్రాన అన్యరాష్ట్రాలూ, ఇరుగుపొరుగు ప్రజలను వదుల్చుకోలేము. అలా అనుకుంటే ఆ ప్రవర్తన విడ్డూరం. ఇటువంటి చెడు కల నిజమవుతుందని మన అనుభవం మనకు ఏ రకంగానూ చెప్పటం లేదు'.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో రాను రాను కాంగ్రెస్ పార్టీ నాయకత్వం కొన్ని ఇతర రాష్ట్రాలలోవలెనే బలహీనపడింది. దీనికి తోడు తెలుగువారి ఉపజాతీయత (ఆత్మగౌరవస్పృహ) రెచ్చగొట్టడం వలన తెలుగుదేశం పార్టీ ఆంధ్రప్రదేశ్ రాజకీయరంగంలో ప్రముఖంగా తెరమీదకు వచ్చింది. తెలుగుదేశం పార్టీ ఆవిర్భావంతో ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రంలో అంతవరకు వున్న తెలంగాణ, కోస్తా ఆంధ్ర, రాయలసీమ ప్రాంతాలవారీ సమీకరణలు వెనక్కిపోయాయి. తెలుగుదేశం పార్టీ వృద్ధితో అది ఆవిర్భవించిన కొన్ని ఏళ్ళలోనే రెండుపార్టీల వ్యవస్థకూ బాట వేసింది. 1982 నుంచి ఇప్పటి దాకా ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అయితే తెలుగుదేశం పార్టీ లేకపోతే ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెస్ పరిపాలిస్తూ వచ్చాయి. తెలుగుదేశం సారథ్యంలో ఎన్.టి.రామారావు, ఆ తరువాత చంద్రబాబు నాయుడు పాలకులుగా ఎంతో నిలకడ సాధించారు. తరువాత వై.ఎస్.రాజశేఖర్ రెడ్డి దీర్ఘకాలం పాలించారు. ఈ ముగ్గురి పాలనలో గట్టి రాజకీయ యంత్రాంగం దన్నుతో తెలుగు వారి ఐక్యత వర్ధిల్లింది. అయితే అణచివేతకు గురైన రాష్ట్రంలోని తెలంగాణా ప్రాంతంలో రాజకీయ ఆందోళనలు ప్రత్యేక తలెంగాణా డిమాండుకు దారితీశాయి. శక్తివంతమైన పై ముగ్గురు నాయకులు తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందినవారు కాదు. వారి విధానాలు సర్వసాధారణంగా తెలంగాణా అభివృద్ధికి అనుకూలంగా వున్నవి కాదని కమిటీకి నివేదించబడింది. ఈ నేపథ్యంలో 1982 నుంచి నేటిదాకా హైదరాబాద్ లోపల, చుట్టుపక్కల గల వనరులతో కూడిన భూములను ప్రభుత్వం చౌకగా సేకరించడం జరిగిందన్నది తెలంగాణా

ప్రాంతంవారి ఆరోపణ. ఇలా సేకరించిన వారిలో తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందని వారు స్థానికుల ప్రయోజనాలను పణంగా పెట్టి తమకే సానుకూలంగా వ్యవహరించారని ఆరోపణ. ఈ బయటివారు ఆర్థిక, పారిశ్రామిక పునాదిని బలంగా కల్పించినా ఈ భూములను అమ్మడం ద్వారా తామే ఆర్థిక పరంగా ఉద్యోగాల కల్పనపరంగా లబ్ధిపొందారని కూడా వారు ఆరోపిస్తున్నారు. స్థానికులకు కనాకష్టమైన ఉద్యోగాలను ఈ బయటివారు వదిలారు. స్థానికులకు వీరి పెత్తనంలో ఉపాధి అవకాశాలు కూడా ఉన్నతంగా లేవు. ఆర్థిక, రాజకీయ చమక్కులద్వారా మాత్రమే ఏకీకృత ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రాన్ని వారు ఇంతకాలం నిర్వహిస్తూ వచ్చారనీ, తెలంగాణా ప్రజలకు సమాన అవకాశాలు కల్పించడం ద్వారా కాదనీ కమిటీముందు వారి వాదన.

హైదరాబాద్ నాడు-నేడు

ఈ లోగా హైదరాబాద్ పట్టణీకరణ, ఆర్థికాభివృద్ధి ముఖ్యంగా ఆరు సూత్రాల ప్రణాళిక అమలుతో ఒనకూడిన పురోగతి వివాదస్పదమైంది. ఈ నగరం 1975 అనంతర కాలంలో విస్తృతంగా అభివృద్ధి చెందిందనడంలో వివాదం లేకపోయినా హైదరాబాద్ అభివృద్ధిలో పొంతనలేదని తెలంగాణా వాదులు అంటున్నారు. ముఖ్యంగా హైదరాబాద్ అభివృద్ధి ఫలాలు స్థానికులైన తెలంగాణా వారికి దక్కకుండా బయటనుంచి వలసవచ్చిన వలసవాదులకే దక్కాయని ఈ క్రమంలో సామాజిక, ఆర్థిక సమానత్వం అనే విలువలకు తిలోదకాలు ఇచ్చారనీ వారు విమర్శిస్తున్నారు. ఈ దోపిడీ క్రమంలో వారు తెలంగాణా భూములను కూడా వదలలేదనీ ఆరోపిస్తున్నారు. వస్తూత్పత్తి, వాణిజ్యం ద్వారా మాత్రమే తక్షణ నగదు వనరులు సమకూరుతున్నది. హైదరాబాద్ పారిశ్రామిక అభివృద్ధిలో ఈ రంగాలను విస్మరించడం వలన అభివృద్ధి నిలకడగా లేకుండా పోయిందనీ వారు తప్పుపడుతున్నారు. హైదరాబాద్ పారిశ్రామిక రంగంలో వృద్ధి కేవలం సర్వీసు రంగానికీ, స్థానిక వాణిజ్యానికీ మాత్రమే పరిమితమైందనీ వారు కమిటీకి తమ వాదనలో విశదపరిచారు. 1956లో విశాలాంధ్ర ఏర్పడ్డాక రాజధాని హైదరాబాద్ జనసంఖ్య దాదాపు మూడురెట్లు పెరిగితే, కనీస సౌకర్యాలు మాత్రం ఆ స్థాయిలో పెరగలేదు. రవాణా వ్యవస్థలో చోటు చేసుకున్న పురోగతి కేవలం పట్టణ ప్రాంతానికి చెందిన కొన్ని సంపన్నవర్గాలకే దక్కిందనీ వారంటున్నారు. హైదరాబాద్ చుట్టుపక్కల వలసవచ్చిన వారు నెలకొల్పిన పరిశ్రమలు, పారిశ్రామిక కేంద్రాలను నడపడానికి తమ ప్రాంతపు వారినే సిబ్బందిగా చేర్చుకోవడం మైగ్రెంట్లకు పరిపాటి అవడంతో స్థానికులకు పారిశ్రామికాభివృద్ధి ద్వారా దక్కాల్సిన ఉద్యోగఫలాలు దక్కలేదనీ తెలంగాణా వాదుల ముఖ్యమైన ఆరోపణ. పైగా హైదరాబాద్ కేవలం తెలంగాణా వారిది కాదనీ వలస వాదులు కొత్తగా వాదిస్తున్నారనీ దాని గుర్తింపు గత 35 ఏళ్ళలో పూర్తిగా మారిపోయిందంటున్నారనీ తెలంగాణా వాదులు చెప్తున్నారు. హైదరాబాద్‌ను దేశంలోని ప్రధానమైన మహానగరాలలో ఒకటిగా ఇప్పుడు పేర్కొనడాన్ని వారు తప్పు పడుతున్నారు. ఇందుకు మద్దతుగా వారు పెట్టుబడులూ, జనసంఖ్యలో మార్పూ, కోస్తా ఆంధ్ర నిరుద్యోగులకు పెద్దగా ఉద్యోగావకాశాలు పెరగడం వంటి అనేక వాస్తవాలను చూపుతున్నారు. 2009-2010 ప్రథమార్థం దాకా ప్రత్యేక తెలంగాణ అలజడి వల్ల కలిగిన పారిశ్రామిక నష్టంతో నిమిత్తం లేకుండా కొంత కాలంగా హైదరాబాద్ విశేష అభివృద్ధిని సాధించి మామూలు నగరం స్థాయినుంచి ప్రధాన నగరంగా విస్తరించింది. ఆ నగరం విశిష్టమైన కాస్మోపాలిటన్ స్వరూపాన్ని సంతరించుకుంది. ప్రత్యేక తెలంగాణా కావాలని గట్టిగా కోరుతున్నవారూ సమైక్యాంధ్రగానే కొనసాగాలనీ పట్టుబడుతున్న వర్గాలమధ్య హైదరాబాద్ ప్రస్తుతం ఒక ప్రధాన సమస్యగా మారింది. హైదరాబాద్ అభివృద్ధి విషయంలో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ప్రత్యేక గుర్తింపు విడిగా కలిగి వుందని అందరూ ఒప్పుకుంటారు. ప్రభుత్వ, ప్రైవేటు రంగాలతో పాటు రియల్ ఎస్టేట్, మౌలిక సాధన సంపత్తి రంగాల్లో భారీ ఉత్పత్తి సంస్థలకు హైదరాబాద్, దాని పొలిమేరలు కేంద్రంగా వున్నాయి. అంతే గాకుండా అది ముఖ్యంగా సేవారంగానికి కేంద్రంగా ఇటీవలి కాలంలో వర్ధిల్లింది. అది ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో సాఫ్ట్‌వేర్ రంగంలో అతిపెద్ద కేంద్రం. అంతే గాకుండా అక్కడి నుంచి ఐటి ఎగుమతులు విస్తారంగా సాగుతున్నాయి. దేశం నలుమూలల నుంచి సాఫ్ట్‌వేర్ నిపుణులను ఆకర్షించడంతో

అది జాతీయ ఎగుమతుల్లో చెప్పుకోదగ్గ భాగాన్ని సాధించి గణతుకెక్కింది. అదనంగా ఆ నగరంలో ఖాళీ ప్రదేశాలు ఇంకా విస్తారంగా వున్నాయి. భూమి, రోడసీ, రవాణావ్యవస్థలు, విద్యుత్ సరఫరా వంటి రంగాల్లో కూడా విస్తార అవకాశాలు వున్నాయి. ఆ నగరానికి గల కాస్మోపాలిటన్ ప్రత్యేక గుణం వల్ల దేశంలో అన్నిప్రాంతాల నుంచి నిపుణులను ఆకర్షిస్తోంది. నేపథ్యంలో ఉర్దూ సంస్కృతి వుండటం వల్ల హిందీ భాషావ్యాప్తి శరవేగంగా హైదరాబాద్‌లో చోటుచేసుకుంది. దీనివల్ల ఉత్తర భారత రాష్ట్రాలతో మంచి కమ్యూనికేషన్ సంబంధాలు కలిగి వుంది. అందువల్ల ఉత్తర భారత్ రాష్ట్రాల నుంచి పనికోసం వలసలు రావడం పెరిగింది. హైదరాబాద్‌కు దేశంలోని అన్ని ప్రాంతాల నుంచి వలసలు కొత్తకాదు. 1920లోనే హైదరాబాద్‌కు కోస్తా ఆంధ్రనుంచి వ్యవసాయ నిపుణులను అప్పటి నిజాం ఆహ్వానించడంతో ఈ వలసలు మొదలయ్యాయి. ప్రాథమికమైన బొగ్గు వనరు, విద్యుత్ వనరు, పెట్టుబడుల డబ్బు సమకూర్చుకోవడానికి రుణాలు లభించే మెరుగైన అవకాశాలు ఈ నగరానికి వలసలను పెంచిన వాస్తవాలు. ఐటి దానికి సంబంధించిన సాఫ్ట్‌వేర్, సర్వీసు సంస్థల విస్తరణతో హైదరాబాద్ నగరం జాతీయ స్థాయిని సంతరించుకుంది.

1975 రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వు ప్రభుత్వ ఉద్యోగాల విషయంలో న్యాయం చేయడానికి హామీ ఇస్తోంది. అయితే అమలులో ఈ ఉత్తర్వు తెలంగాణా ప్రాంతం వారిపై మరింతగా వివక్షతకు దారి తీసింది. రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వులో 'స్థానికుడు' అనే పదానికి తప్పుడు నిర్వచనం ఇవ్వడం వల్ల స్థానికులు కానివారికి లాభం చేకూరి తెలంగాణా వారిలో భయాలు పెరిగాయి. గెజిటెడ్ హోదాలకూ, వివిధ శాఖల అధిపతులకూ సంబంధించి ఇచ్చిన మినహాయింపులు నిర్వీర్యానికి గురయ్యాయి. అనేక నాన్‌గజిటెడ్ హోదాలను గెజిటెడ్ హోదాకు స్థాయి పెంచారు. 1975 రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వుకు సంబంధించిన అసమానతలను తొలగించడానికి పదేళ్ళు పట్టింది. ప్రభుత్వం 1985లో ఈ అసమానతల తొలగింపునకు మనం 610 జి.ఓగా ప్రస్తుతం వ్యవహరిస్తున్న జి.ఓను జారీ చేసింది.

తెలంగాణా ప్రాంతానికి ఉద్యోగాలను కొన్నింటిని నిబంధనల ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం కేటాయించిన అమలు పూజ్యమని తెలంగాణా ఉద్యోగులు చెబుతున్నారు. కేటాంయిపు జరిగినా ముందునాటి కేటాయింపు ఉత్తర్వు అమలు కాకపోవడంతో అసమానతలు తొలగలేదన్నది తెలంగాణా సిబ్బంది ఆరోపణ.

పైన పేర్కొన్న తెలంగాణా సిబ్బంది ఆరోపణల పర్యవసానంగా రాష్ట్ర ప్రభత్వం 1984లో రాష్ట్రప్రభుత్వ పూర్వపు ప్రధానకార్యదర్శి కె.జయభారత రెడ్డి సారధ్యంలో 'అధికారుల కమిటీ'ని ఏర్పరిచింది. రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వు అమలులో వివిధ అసమానతల పరిశీలనకు మరి ఇద్దరి సభ్యులతో ఈ కమిటీని నియమించారు. 1975 నుంచి 1985 దాకా రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వులను అసమానతలను కలిపి గుర్తించింది. ఈ కమిటీ నివేదికను అనుసరించి ప్రభుత్వం ఆ తరువాత ఏకసభ్య కమీషన్‌ను ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక అమలులో అసమానతల గుర్తింపునకు నియమించింది. దీనికి మరో రిటైర్డ్ ఐఏఎస్ ఆఫీసర్ వి.సుందరేశన్ సారథి ఆఫీసర్స్ కమిటి సిఫార్సుల ప్రకారం చర్యలు తీసుకోవడానికి ఈ కమీషన్‌ను నియమించారు. ఈ రెండు కమిటీల సిఫార్సుల ఆధారంగా రాష్ట్రప్రభుత్వం తెలంగాణా నాన్‌గజిటెడ్ ఆఫీసర్ల యూనియన్‌తో 1985 డిసెంబరు 7న ఒక ఒప్పందానికి వచ్చింది. తరువాతే జీ.ఓ.ఎమ్,ఎస్.నెం. 610 రూపంలో 1985 డిసెంబరు 30న ఉత్తర్వులను జారీ చేసింది. ఈ ఉత్తర్వులలో ఒక ముఖ్యమైన ఆదేశం క్రింది విధంగా వుంది.

'ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక సూచిస్తున్న జోనలీకరణకు విరుద్ధంగా 18.10.75 నాడు ఐదవ, ఆరవ జోన్‌లకు కేటాయించిన ఉద్యోగులను వారి అసలు జోన్‌లకు తిరిగి పంపించి వేయాలి. అవసరమైనచోట్ల సూపర్ యాన్యువరీ ఉద్యోగాలను సృష్టించి 31.3.1986లోగా ఈ పని జరగాలి. జోన్ 5,6 తెలంగాణా జోన్‌లు'.

610 జీఓ జారీ అయిన తరువాత 15 ఏళ్ళకాలంలో ప్రభుత్వానికి లోపాల సవరణ నిమిత్తం ప్రానిధ్యాలు

అందినట్లు తెలుస్తోంది. ఆరుసూత్రాల ప్రణాళిక అమలులో ప్రభుత్వ సిబ్బంది నియామకాలకు సంబంధించిన లోపాలు అవి.

15.6.2001 నాడు అఖిలపక్ష సమావేశంలో ఈ అంశం చర్చించాక మరో ఏక సభ్య కమీషన్‌ను అదే ఏడాది జూన్ 25న నియమించారు. మరో రిటైర్డ్ ఆఫీసర్ జయం గిర్‌గిలాని ఈ కమీషన్ సారథి. 30.9.2004 నాడు ఈ కమీషన్ తుది నివేదికను సమర్పిస్తూ లోపాలు పరిష్కరించడానికి 35 చర్యలను సూచించింది. ఈ ఏకసభ్య కమీషన్ సిఫార్సులను పరిశీలించడానికి ప్రభుత్వం 10.8.2004 నాడు మంత్రుల బృందాన్ని నియమించింది. ఈ బృందం పరిశీలన జరిపి గిర్‌గిలాని తుది నివేదికను ఆమోదించింది. 16.2.2006 నాడు రాష్ట్ర మంత్రివర్గం ఈ నివేదికను చర్చించింది. నివేదికను తుదిగా ప్రభుత్వం 10.8.2006 నాడు ఆమోదించింది. జి.ఓ.610 అమలులో గత నాలుగేళ్ళలో తెలంగాణా సిబ్బందికి సంతృప్తి కలిగే స్థాయిలో పురోగతి సాధ్యమైనట్లు ప్రస్తుత కమిటీకి సమాచారం అందింది. అయితే అసలు సమస్య అయిన 1985–2005 మధ్య కాలంలో జి.ఓ.610 అమలు అస్తవ్యస్థంగా వున్నదన్న సమస్య అలాగే వుంది. నేటికి కూడా ఈ అంశం అత్యంత వివాదాస్పదంగా మిగిలింది. తరువాత ఈ అంశంపై సమగ్ర పరిశీలనకు ఒక ప్రత్యేక చాప్టర్‌ను నివేదికకు అనుసంధించారు.

తెలుగువారి ఉపజాతీయత (ఆత్మగౌరవం) నిలబెట్టడానికి సమైక్య ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పాటు చేసిన ఉద్దేశాన్ని భంగపరుస్తూ మూడు ప్రాంతాల్లో అభివృద్ధి స్థాయి వుండాల్సిన విధంగా లేదు. ఫలితంగా వాటికి ప్రత్యేక గుర్తింపు (వెనుకబడిన ప్రాంతాలుగా) వచ్చింది. ఈ గుర్తింపు రాష్ట్ర రాజకీయాలనూ, ఎన్నికల ఫలితాలనూ ప్రభావితం చేస్తూ వుంది. వచ్చే దశాబ్దాల్లో కూడా ఈ మూడు ప్రాంతాల స్థితుల ప్రభావం ఇలాగే కొనసాగబోతోంది. 1983 ఎన్నికల్లో తెలుగుదేశం ఆవిర్భావం తరువాత రాష్ట్రం కొన్ని ప్రధాన ఆంతరంగిక ఆందోళనలకు కింద పేర్కొన్న ప్రత్యేక సమస్యల విషయంలో నిలయమైంది.

ఎ. ముందుగా పేర్కొనవలసినది తెలుగుదేశం ప్రభుత్వం రిటైర్‌మెంట్ వయసును 58 నుంచి 55 ఏళ్ళకు తగ్గించడం. ఈ చర్య ఫలితంగా ప్రభుత్వానికి ఎన్‌జీఓలకు మధ్య దీర్ఘకాలం పోరాటం సాగింది.

బి. ఆంధ్రప్రాంతంలో కరణాలుగా, తెలంగాణా ప్రాంతంలో పట్వారీలుగా పిలిచే రెండు సాంప్రదాయక వారసత్వ ఉద్యోగాలను తెలుగుదేశం ప్రభుత్వం రద్దుచేసి, వారిస్థానంలో విలేజ్ అడ్మినేస్ట్రేటివ్ ఆఫీసర్లు (విఏఓ)ను నియమించింది. విఏఓ పోస్టులను బదిలీ చేయతగ్గవిగా పేర్కొంది.

సి. మహిళలు ప్రారంభించిన సారా వ్యతిరేక ఉద్యమం

డి. దళితులు తమ అస్తిత్వాన్ని చాటుకోవడానికి ప్రయత్నించడం మొదలైంది. దానితోబాటు కొన్ని దళిత సంఘాలు కొత్తగా తలెత్తాయి.

నక్సలిజం ప్రభావం

ఈ లోగా రాష్ట్రం గత 30 ఏళ్ళలో నక్సలిజం బలంగా ఎదగడాన్ని చూసింది. రాష్ట్రంలో నక్సలిజం పెద్ద ఉద్యమంగా రూపొందడానికి అనేక సమీకరణలు, వాస్తవ పరిస్థితులు కారణం. తెలంగాణా ప్రాంతంలో 1945-51 కాలంలో సాగిన కమ్యూనిస్టు ఉద్యమంలో ఈ నక్సలిజం వేళ్ళు ఉన్నాయి. ఆ కాలంలో తెలంగాణా ప్రాంతంలో జమీందారీ, భూస్వామ్య వ్యవస్థకు వ్యతిరేకంగా రైతులు, రైతుకూలీల పోరాటం సాగింది. స్వాతంత్ర్యానంతరం ఈ ఉద్యమానికి ప్రజల మద్దతు క్రమంగా సన్నగిల్లింది. పశ్చిమ బెంగాల్‌లో ఈ రైతుకూలీ ఉద్యమం 1968-69లో నక్సల్‌బరీలో తిరిగి తలెత్తింది. ఈ నక్సల్‌బరీ ఆందోళన తెలంగాణాతో సహా ఆంధ్రప్రదేశ్‌కు వ్యాపించింది. నక్సలిజాన్ని ప్రభుత్వం శాంతిభద్రతల సమస్యగా పరిగణించినప్పటికీ, అనేక సమర్థమైన మార్గాల్లో నక్సలిజాన్ని కొంతవరకు అణచివేసినప్పటికీ అది విస్తరిస్తూనే వచ్చింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ రాజకీయాలను నక్సలిజం ప్రభావితం చేసింది కూడా. ముఖ్యంగా ఎన్నికల రాజకీయాలపై దాని ముద్ర వుంది. ఎన్నికల తరుణంలో వివిధ రాజకీయ పార్టీలు నక్సలైట్ల మద్దతును తీసుకున్నట్లు కూడా తెలుస్తుంది. ఇది పైన పేర్కొన్న కాలంలో విస్తారంగా జరిగిన వాస్తవం.

తెలంగాణాపై బిజెపి వైఖరి

1997లో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని కాకినాడలో బిజెపి జాతీయ కార్యవర్గ సమావేశం జరిగినప్పుడు ప్రత్యేక తెలంగాణా రాష్ట్రం డిమాండ్‌ను బలపరుస్తూ తీర్మానం ఆమోదించింది. అందుకనుగుణంగా 1998 సార్వత్రిక ఎన్నికలలో 'ఒక ఓటు, రెండు రాష్ట్రాలు' నినాదాన్ని ఇచ్చింది. చిత్రంగా అప్పుడు తెలంగాణా ప్రాంతంలో బిజెపికి ఎక్కువ ఓట్లు వచ్చాయి. ఈ పరిస్థితిని అనుకూలంగా భావించి టిడిపి 1999 లోక్‌సభ ఎన్నికలప్పుడు బిజెపితో జతకట్టింది. అప్పటికీ తెలుగుదేశం పార్టీ కేంద్ర ప్రభుత్వ నూతన ఆర్థిక సంస్కరణల కార్యక్రమాన్ని అమలు పరచడం ప్రారంభించి వామపక్షాలతో పొత్తుకు గుడ్‌బై చెప్పింది. 1999 ఎన్నికల్లో తెలుగుదేశం, బిజెపి పార్టీలు రెండూ పొత్తుద్వారా లాభం పొందాయి. బిజెపి పోటీ చేసిన 8 లోక్‌సభ సీట్లకు ఏడింటిని గెలుచుకోగా తెలుగుదేశం 29 లోక్‌సభ సీట్లు గెలుచుకుంది. రాష్ట్ర అసెంబ్లీ ఎన్నికల్లో 179 సీట్లను గెలుచుకొని తెలుగుదేశం పార్టీ ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేసింది. ఈ లోగా రాష్ట్రంలో నెలకొన్న పరిస్థితిని అదనుగా తీసుకొని తెలంగాణా ప్రాంతంలోని కాంగ్రెస్ ఎమ్మెల్యేలు తెలంగాణా ఫోరం పేరిట ప్రాంతీయ ఫోరంను ప్రారంభించారు. దీనికి రాష్ట్ర నాయకత్వం అనుమతి వుంది. తెలంగాణా ప్రాంతంలోని పంచాయితీ ఎన్నికలలో ఫోరం నినాదం 'జై కాంగ్రెస్, జై తెలంగాణా'గా వుంది. దీనికి తోడు పనిలోపనిగా ఈ ఎన్నికల్లో పంచాయితీలకు హెచ్చునిధులు, ఎక్కువ అధికారాలు కల్పించడం ద్వారా వాటిని పటిష్టం చేయాలన్న ప్రచారం కూడా ధీటుగా సాగింది. ఆ విధంగా 2001 ప్రత్యేక తెలంగాణా రాష్ట్రం మరోసారి

తలెత్తడానికి నాంది పలికింది.

ఆంధ్రప్రదేశ్ (2001-2009)

పంచాయితీ ఎన్నికల్లో తెలంగాణా సమస్య మళ్ళీ తలెత్తడం టిఆర్ఎస్ పుంజుకోవడానికి కావలసిన నేపథ్యాన్ని సమకూర్చింది. అంతకు ఒక ఏడాది ముందే ప్రత్యేక తెలంగాణా రాష్ట్రాన్ని సాధించాలన్న లక్ష్యంతో టిఆర్ఎస్ ఏర్పడింది. ఈ పార్టీ ప్రత్యేక తెలంగాణా నినాదం సజీవంగా తెలంగాణా ప్రజల్లో వ్యాపించడానికి కావలసిన సైద్ధాంతిక, తార్కిక నేపథ్యాన్ని కూర్చింది. ఈ క్రమంలో ఆ పార్టీ కేంద్ర, రాష్ట్రస్థాయి ఎన్నికల్లో ప్రాముఖ్యతను చూపుకోవడానికి ప్రయత్నించింది.

1969లో ప్రత్యేక తెలంగాణా ఉద్యమం ప్రధానంగా సామాజిక బృందాలు, విద్యార్థులు, ప్రభుత్వోద్యోగులు ప్రారంభించగా దానికి అసమ్మతి కాంగ్రెస్ ఎమ్మెల్యేల మద్దతుతో చురుకుదనం చేకూరింది. అందుకు విరుద్ధంగా 2001 నాటి ప్రత్యేక తెలంగాణా ఉద్యమానికి చాలా పార్టీల మద్దతు వుంది. రాజకీయ రంగంలో ఇంచుమించు అన్ని పార్టీలు ప్రత్యేక తెలంగాణా సాధనకోసం పోటీలు పడుతూ రంగంలోకి దిగాయి. జాతీయ పార్టీలకు, టిడిపి, టిఆర్ఎస్ అనే రెండు ప్రాంతీయ పార్టీలకు మధ్య రాజకీయ పొత్తులు కుదరడానికి సానుకూలమైనదిగా ప్రత్యేక తెలంగాణా నినాదం రూపుదిద్దుకుంది. ఎన్నికల ఫలితాల కోసం మరోపక్క జాతీయ పార్టీల మధ్య కూడా ఇటువంటి పోటీ తలెత్తింది. టిఆర్ఎస్ ఆవిర్భావం, బిజెపి తెలంగానంతో కాంగ్రెస్ పార్టీ రాష్ట్రశాఖ కూడా తెలంగాణ కోసం ఉద్యమిస్తామంటూ 2001 పంచాయితీ ఎన్నికల్లో తెలంగాణ కాంగ్రెస్ లెజిస్లేటర్స్ ఫోరమ్ ద్వారా రంగంలోకి అప్పుడు తెలంగాణా ప్రాంతానికి చెందిన వారితోపాటు 41 మంది ఎమ్మేల్యేలు తెలంగాణా ఉద్యమ సారథ్య బాధ్యత తాము చేపట్టడానికి అనుమతించాలని కాంగ్రెస్ అధ్యక్షురాలు శ్రీమతి సోనియా గాంధీని కోరారు.

51

ఇది కాక తెలంగాణా కాంగ్రెస్ ఫోరం, తెలంగాణా కాంగ్రెస్ శాసనసభ్యుల ఫోరమ్ 2002 డిసెంబర్‌లో నల్గొండలో ఒక తీర్మానం చేస్తూ తెలంగాణాకు ప్రత్యేక రాష్ట్ర హోదా ఇవ్వటం కాంగ్రెస్ అజెండాలో వుందని స్పష్టం చేశారు. తాము ప్రత్యేక రాష్ట్రం కొరకు అహర్నిశలు శ్రమిస్తామని కూడా వారు తీర్మానించారు. తెలంగాణా రాష్ట్రం ఏర్పడాలంటే అది కాంగ్రెస్ పరిపాలనలోనే సాధ్యమవుతుందనీ, పార్టీ తదుపరి మ్యానిఫెస్టోలో ఈ అంశాన్ని కూడా చేరుస్తామనీ తీర్మానం చేశారు. గతంలో ప్రాంతీయ పార్టీలు తమ లక్ష్యాన్ని సాధించటంలో విఫలమయ్యాయని వారన్నారు. కాంగ్రెస్ అధిష్ఠానవర్గం జార్ఖండ్, ఉత్తరాంచల్ (ప్రస్తుతం ఉత్తరాఖండ్), చత్తీస్‌ఘడ్‌ల ఏర్పాటుకు మద్దతు నిచ్చిందన్న విషయాన్ని గుర్తు చేస్తూ తమ నల్గొండ సమావేశం కాంగ్రెస్ అధిష్ఠానం సమ్మతితోనే ఏర్పాటయ్యిందని అన్నారు.

లోక్‌సభ, రాష్ట్ర శాసనసభలకు 2004లో జరిగిన ఎన్నికల్లో కాంగ్రెస్, తెలంగాణా రాష్ట్ర సమితి ఎన్నికల ఒప్పందాన్ని కుదుర్చుకున్నాయి. 2004 ఎన్నికల నాటి కాంగ్రెస్ ఎన్నికల మ్యానిఫెస్టోలో ఉధృతమవుతున్న తెలంగాణా *ప్రజల భావాలను కాంగ్రెస్ పార్టీ గుర్తిస్తోందని* ఉటంకించింది. ఆ మ్యానిఫెస్టోలోనే రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమీషన్ నివేదికను తాము గౌరవిస్తామని పేర్కొన్నారు. విదర్భలోనూ తెలంగాణాలోనూ ప్రత్యేక రాష్ట్రాల ఏర్పాటుకు సరైన కారణాలు ఉన్నాయని కాంగ్రెస్‌పార్టీ తన మ్యానిఫెస్టోలో పేర్కొంది. అయితే ప్రస్తుత రాష్ట్రాల పునర్వ్యవస్థీకరణ అంశం చాలా ఇతర అంశాలకు ముడిపడి వుంది. ఇవన్నీ **మరొక** రాష్ట్రాల పునర్విభజన కమీషన్ పరిశీలిస్తే మంచిదని కాంగ్రెస్ పార్టీ అభిప్రాయపడింది.

కాంగ్రెస్ 2004 ఎన్నికల్లో లోక్‌సభలోను, రాష్ట్ర శాసనసభలోను మెజారిటీ సాధించి కేంద్రంలోనూ, రాష్ట్రంలోనూ అధికారాన్ని చేపట్టింది. టిఆర్ఎస్ కూడా కేంద్రంలోనూ, రాష్ట్రంలోనూ ప్రభుత్వంలో చేరింది.